

MELČICE-LIESKOVÉ I–IV

Zhromaždištia bronzových predmetov z Bielych Karpát¹

FILIP ONDRKÁL

Melčice-Lieskové I–IV. Assemblages of Bronze Objects from White Carpathians. Western part of the Carpathian Mountains is characterized by a high level of metalworking during the Late Bronze Age (app. 1325–1050 BC), with characteristic shapes and decorations, and some exceptional finds of bronzes. Readings of data on mass metal deposition by the Nordic and Anglo-Saxon models of conceptual thought usually associate the selective deposition of Bronze Age metals with regular votive offerings by the population. However, if votive deposition were a common practice in the Urnfield culture, one would expect such hoards to be distributed chronologically more evenly and on a wider geographical scale. The Melčice-Lieskové I (BD/HA1; app. 1225–1175 BC) and Melčice-Lieskové II–IV (HB1a; app. 1075–1025 BC) hoards – using an extensive typological protocol and a rationalized documentary base – testify to wave, episodic and the regional nature of hoards in the central area of the White Carpathians as a reaction to specific social and political events, such as military operations or other conflicts. Hoards even contain items inherited for generations, with morphological features based on different technological-typological principles. Not only did they reflect the brutal struggles of the time, but they also witnessed the politics, economy, and culture of the Lusatian and Middle Danubian Urnfields, connecting the specifics of historical cases to broader social mechanisms previously recorded in global episodes of change and innovation across time and space.

Keywords: Western Slovakia, White Carpathians, Late Bronze Age, Urnfield cultures, hoards.

ÚVOD

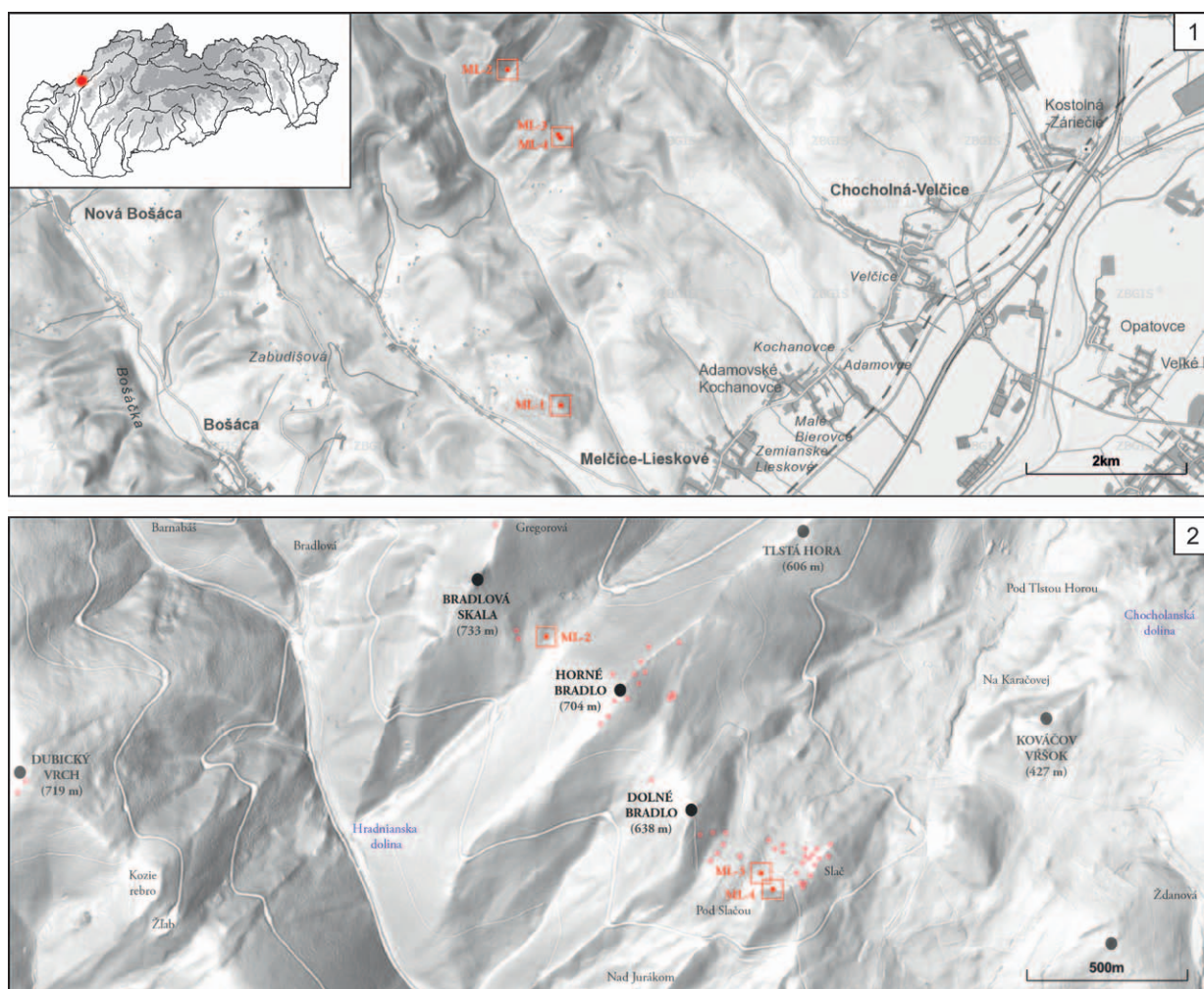
Územný charakter a rozmiestnenie opevnených sídlisk mladšej doby bronzovej na Považí naznačujú existenciu pokročilej politickej organizácie, aká je známa u klasických autorov (Paulík 2003; Zamarovský 1963). Opevňovacie formácie Bielych Karpát ako Horné Srnie-Ostrá Hora (Cheben 1998), Mikušovce-Skalice (Moravčík 1991), Vršatské Podhradie-Vršatec (Furmánek 1970) či Zemianske Podhradie-Hradiská (Veliachik 1997) predstavujú topografické prvky viditeľné už z diaľky, využívajúce širokú, 360° vizualizáciu krajiny, čo z nich robí vynikajúci strategický bod kontroly nad regiónom. Hoci sú Biele Karpaty kryštalizačným centrom lužickej kultúry (Kujovský 2015), depozitá kovových predmetov zostávajú málo známe (Trenčianske Bohuslavice; Petrikovich 1904). Na ich systematizácii sa podieľajú najmä tuzemskí autori v kontexte regionálnych diel (Bartík 2018; Nešporová 2004). Okrem pôvodného korpusu nedávno pribudli nové objavy, ktoré značne rozširujú naše znalosti o kovových výrobkoch kolujúcich v karpatskom horskom masíve (Bošáca, Horné Srnie; Ondrkál 2018; Ondrkál/Peška 2023).

Karpatská kotlina je ovplyvnená príliš ambiciózny čítaním archeologických údajov prúdom konceptuálneho myslenia severskej a anglosaskej školy

(Bradley 1990; Hansen 1994), ktorá spája selektívnu depozíciu kovov doby bronzovej s pravidelnými votívnymi darmi populácie. Súčasné publikácie o kovových depotoch kultúr popolnicových polí (ďalej len KPP) „zaplavili“ prívlastky ako rituálny, kultový, magický alebo votívny (Bartík/Jelínek 2020; Hladíková/Makarová 2022; Ondrkál 2018), aj keď existuje len málo alebo žiadne dôkazy na podporu takejto terminológie. Aplikovanie analógií depozičných praktík z predkolumbovskej Ameriky alebo Papuy-Novej Guiney (okázala spotreba, potlach; Barnett 1938) na európske archeologické nálezy môže ignorovať jedinečné kultúrne a historické kontexty KPP a úplne znehodnotiť skutočnú dôležitosť a zmysel rituálov u pravekých kultúr. Najväčšie nebezpečenstvo týchto konceptuálnych prístupov však spočíva v úplnom zredukovaní ľudského správania sa v minulosti na symbolické a iracionálne (Reinecke 1925). Ak by individualizované votívne ukladanie bolo bežnou praxou KPP, dalo by sa očakávať, že takéto depozitá budú rozšírené časovo rovnomernejšie a v širšom geografickom meradle – na druhej strane však bolo preukázané, že rozšírenie tohto fenoménu bolo úzko ohraničené v čase a obmedzené na konkrétne oblasti (Ondrkál 2020).

Vlnový, epizodický a regionálny charakter depozície v oblasti Západných Karpát viac svedčí

¹ Táto štúdia bola financovaná v rámci programu SVV260557 „Historie mezi minulostí, současností a budoucností“ FF UK v Prahe (Česká republika).

Obr. 1. Melčice-Lieskové I–IV (okr. Trenčín). Mapa nálezísk depotov (<https://zbgis.skgeodesy.sk/mkzbgis/>).

o reakcii populácie na konkrétne spoločenské a politické udalosti, akými sú ozbrojené konflikty a medziľudské násilie (Ondrkál 2022b). Samotný epizodický charakter, spočívajúci v nástupe a náhlom prerušení predchádzajúcej masívnej vlny depozície, môže skutočne spochybniť myšlienku, že depozícia je výsledkom individuálnych obetí (zdravie, životné udalosti, prechod hôr) či pravidelnosti založenej na poľnohospodárskom kalendári – na začiatku sezóny, pred žatvou alebo po nej. Novšie zistenia naviac preukazujú oveľa užšie spojenie depotov so sídliskami a ich bezprostredným okolím ako sa pôvodne predpokladalo (Horňák 2009). Vysvetľovanie významu depozít ako náhrady pohrebnej (osobnej) výbavy sa zdá byť tiež len málo dôveryhodné, keďže zoskupenia nekopírujú vzor osobného (posmrtného) vybavenia jednotlivca. Viac sa zdá, že silnejší výklad tu ponúka tradičná interpretačná schéma slovensko-maďarskej pracovnej skupiny, vybudovaná na princípe historického materializmu, predmonetárnej ekonomickej aktivity, migrácie,

hospodárskych a spoločenských prevratov či nepriateľských invázií (Furmánek 2004; Kemenczei 1984; Kobal' 2000; Mozsolics 1967; Novotná 1970a).

NÁLEZOVÝ KONTEXT

Melčice-Lieskové (okr. Trenčín; obr. 1) je podhorská bielokarpatská obec s príslušným kopaničiarskym osídlením. Tradične je katastrálna oblasť od vzniku KPP (BC/BD; cca 1350–1300 pr. Kr.) spájaná s prítomnosťou zmiešanej lužicko-velatickej kultúrnej zóny (Veliačik 1983), resp. je identita tohto spoločenstva materiálne signalizovaná viacerými spôsobmi. Bronzový depot zo sídliskovej polohy Ivanovce-Skala (BD; Veliačik/Němejcová-Pavúková 1987) ilustruje strategické umiestnenie riečnych lužicko-velatických lokalít ako nevyhnutných hraničných bodov pre obchodné siete v čase najstaršieho horizontu depotov Malá Vieska-Buzica (Novotná 2001, 3) a intenzívne výmenné styky s metalurgicky vyspelou

oblasťou juhovýchodných KPP (*Furmánek* 1977). Po období HA2/HB1 (cca 1125–1050 pr. Kr.) došlo v tomto regióne k preskupeniu a prevážaniu lužickej zložky nad velatickou, čo sa obvykle pripisuje pohybu obyvateľstva južným smerom (*Furmánek/Veliachik/Vladár* 1991, 134).

Hromadný nález Melčice-Lieskové (I/2012)-Prchová (387 m n. m., 48.850580N 17.885502E) zahŕňal 117 bronzových artefaktov (obr. 1), ktoré boli uložené do hĺbky 40–50 cm a prekryté pravidelným plochým kameňom s rozmermi približne 25 × 20 cm, ktorý sa z materiálového hľadiska na vrchu bežne vyskytuje. Miesto nálezu leží na južnom konci rozsiahlej náhornej plošiny Prchová (401 m n. m.), asi 3,1 km severovýchodne od lužicko-velatickej lokality Ivanovce-Skala, s výhľadom na oblasť, v ktorej sa pravobréžne prítoky Melčický a Ivanovský potok zlievajú s riekou Váh. Juhozápadné svahy sú terasovité, s historicky doloženou prítomnosťou vinohradníckej činnosti od začiatku 17. stor. a utajeného detektorového nálezu, ktorý obsahoval 790 strieborných mincí z obdobia Bethlenovho povstania, pozostávajúceho z denárových a grošových nominálov po rok 1621. Autentická výpoveď miestneho obyvateľa umožnila identifikáciu bronzového depotu Melčice-Lieskové I prostredníctvom digitálnych obrázkov – uvedený opis je založený skôr na obrázkoch ako na samotných predmetoch.

Depozitá Melčice-Lieskové (II/2013)-Horné Bradlo (obr. 1; 605 m n. m., 48.887704N 17.876473E) a Melčice-Lieskové (III–IV/2013)-Dolné Bradlo (obr. 1; 556 m n. m., cca 48.880776N 17.886581E) pochádzajú z bielokarpatských horských sediel, ležiacich asi 5 km južne od česko-slovenskej štátnej hranice, ktoré sú poznamenané výraznými plošinami s ťažko dostupnými svahmi popretkávanými žulovými odkryvmi. V úžľabiach boli zistené depozitá Melčice-Lieskové II (14 artefaktov v protistojných šálkach), Melčice-Lieskové III (26 artefaktov) a Melčice-Lieskové IV (10 artefaktov), ktoré iný miestny obyvateľ – využívajúc detektor kovov – v roku 2013 systematicky vynímal z archeologického záznamu. Lokalita tiež poskytla ďalších 74 solitérnych artefaktov rozptýlených v troch koncentráciách: ihlica typu Moravičany II (BC2–BD), plochý náramok so šiestimi pozdĺžnymi rebami (BC–BD), jazykovitý nôž typu Pustiměř (HA2–HB1), nôž s trňovou rukoväťou typu Ennsdorf (HA2–HB1a), desať kolieskovitých záveskov so štyrmi vnútornými priečkami a závesným očkom (BD–HB1), tri bronzové sekery s tuľajkou a uškom, krúžková reťaz s 15 článkami, okuliarovitá špirála so stredovým vinutím, hrot kopije, dláto s tuľajkou, tri masívne kruhy, drobnotvarý kosák, dva tyčinkovité náramky s prekríženými koncami, antropomorfná figúrka, 31 g zlatého drôtu, štyri hroty šípov a 41 exemplárov bronzových zliatkov/zlomkov.

MELČICE-LIESKOVÉ I (BD/HA; cca 1225–1175 pr. Kr.)

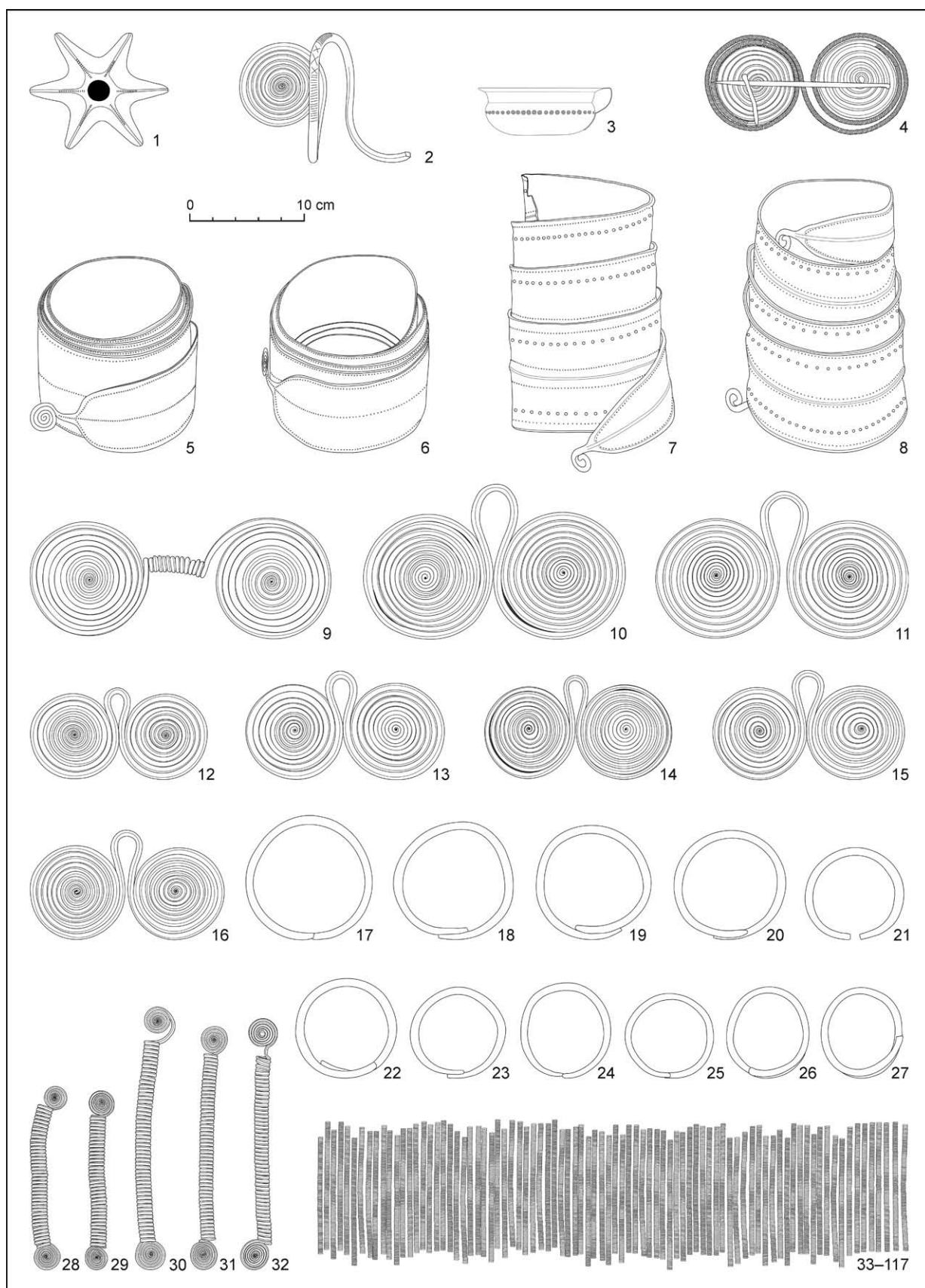
1. Hviezdicový palcát typu Gáva (obr. 2: 1)

Jednoliata hlavica bronzového palcátu (*Keulenkopf*) so šiestimi vertikálnymi polmesiačikovými výstupkami usporiadanými v radiálnom smere okolo dutého valcovitého drieku, ktorý je na oboch koncoch otvorený. Základňu tvoria dva obvodové plastické prstence presekávané v bazálnej časti šikmými zárezmi. Zúbkovanie bolo taktiež aplikované na reliéfne vývalky s oblými hranami v centrálnej časti, odliate s vysokým dôrazom na symetriu. Perforácia pre zaistenie násady nie je prítomná. Exemplár je patinovaný matnou tmavozelenou ušľachtilou oxidáciou s kovovými prvkami a inkrustáciami zrnitého charakteru.

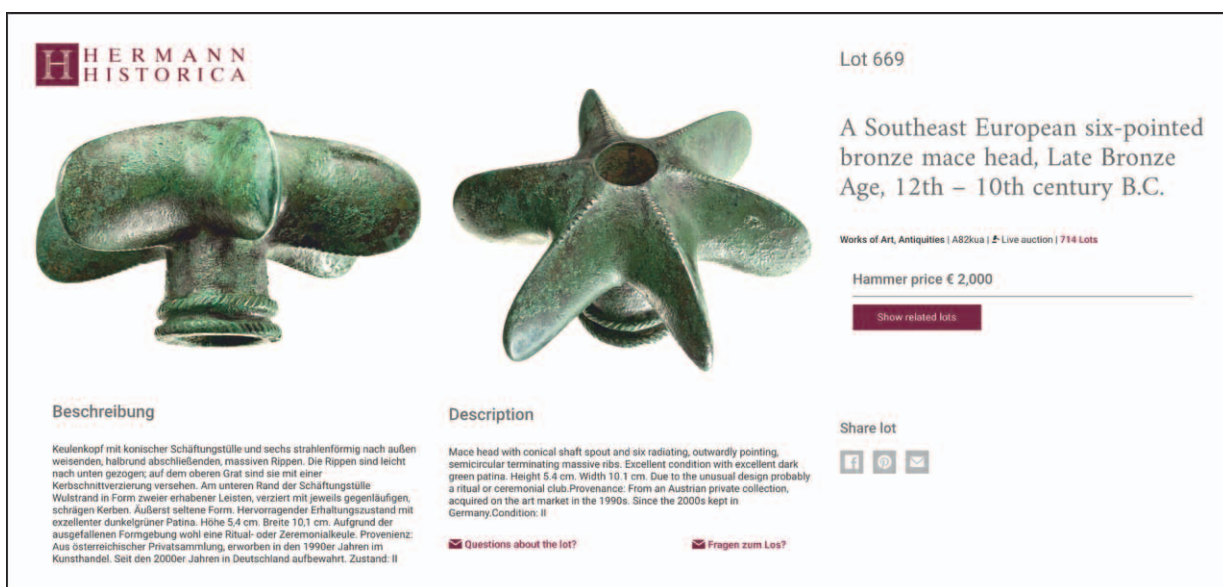
Rozmery: 10,1 × 5,4 cm.

Naposledy dražené: Hermann Historica München A82, Lot 669 (25. 5. 2020; obr. 3).

Ťažký exemplár hlavice hviezdicového palcátu Melčice-Lieskové I nesie výrazné typologické znaky, akokoľvek špecifické, stavajúce do popredia geometrický charakter predmetu a jeho hviezdicový pôdorys, naznačujúci, že vznikol v metalurgických dielnach gávskej kultúry (*Szabó* 2002) prenosom univerzálného dizajnu z oblasti Blízkeho východu a Luristanu (*Muhle* 2008). Ťažisko ich solitérneho výskytu predstavuje pásmo Východných Karpát (Lipowica, gmina Dukla, PL; *Pasterkiewicz* 2019) či oblasť ukrajinských miest Zoločiv a Lvov na hornom toku rieky Dnester (osobná komunikácia s V. Klochkom). Formálnu blízkosť predstavuje hromadný nález Badalovo I (okr. Berehovo), kde sa objavili predovšetkým dve sekery so zobákovitým ústím typu Uriu (BD; *Lehóczky* 1910, 255) – preto je pravdepodobné, že bol tento exemplár vyrobený ešte pred záverom obdobia včasných KPP (*Petrescu-Dîmbovița* 1977, 71). Aj keď je počet porovnateľných exemplárov v súčasnosti príliš malý na to, aby bolo možné poskytnúť uspokojivý prehľad o provenienčných vzťahoch týchto variantov (*Zimmermann* 2008), napriek tomu je zrejmé, že existujú pozoruhodné súvislosti v obchode so zbraňami medzi oblasťou Východných Karpát a Blízkym východom (*Pulak* 1998). Hviezdicová hlavica palcátu ako východokarpatský domestikát kombinuje nielen účinnú drviacu zbraň, ale tiež konkrétny symbol spoločensko-ceremoniálneho postavenia – historické záznamy z oblasti Turecka naznačujú, že kovové palcáty mohli byť znakom nedotknuteľnosti posla, nepodplatiteľnosti sudcu, dôstojnosti a moci kňaza, vysokých úradníkov či vládcov (*Muhle* 2008, 19).

Obr. 2. Melčice-Lieskové I (BD/HA). Kresbová rekonštrukcia depotu Prchová. Autor F. Ondrkál.

Obr. 3. Melčice-Lieskové I. Hviezdicový palcát typu Gáva (č. 1) dražený v spoločnosti Hermann Historica München, A82, Lot 669 (<https://www.hermann-historica.de/> [25. 5. 2020]).

2. Náplečný kruh typu Šalgotarján (obr. 2: 2)

Bronzový náramok s asymetrickým volútovitým chráničom (*Armschutzspirale*), zhotovený z hrubého tepaného drôtu s kosoštvorcovým prierezom, korešpondujúci s typologickou skupinou Šalgotarján (*Kemenczei* 1965). Symetrický špirálovitý disk s deväť, resp. 10-násobným vinutím prebieha pravouhlo (na rovinu disku) do slučky kruhového náramku, zdobeného na vonkajšej strane zväzkami jemne rytých línií a písmen „X“; v týchto miestach mení drôt svoj priečny rez z kvadratickeho na konkávny. V terminálnej časti sa zdá, že náramok nesie známky starého patinovaného zlomu, signalizujúceho sekundárnu manipuláciu v dôsledku odstránenia koncového oka/ružice. Exemplár je pokrytý rovnomernou tmavozelenou patinou, vyzrážaného piesčito-zemitého povlaku, či viditeľných stôp silnejšej oxidácie.

Rozmery: 14,9 × 11,1 cm, priemer ružice 7,9 cm, priemer náramku 10,9 cm.

Náplečný kruh z Melčickej doliny je archetypom pilinskej metalurgickej zóny, ktorého klasické varianty sú výbavou včasných KPP (BC–BD), resp. horizontu depotov Ožďany a Malá Vieska-Buzica (*Novotná* 1997, 147), prežívajúce na území lužickej kultúry až do počiatku HA (Kráľova Lehota, Zvolen; *Veliachik* 1983, 73). Morfológické prvky šalgotarjánskych kruhov sú v chronologickej postupnosti mimoriadne konzervatívne; súdiac však podľa neprítomnosti stredového gombíku,

pravouhlého postavenia náramku a špirálovitého disku (*Furmánek/Kuka* 1973, 606), umožňuje exemplár Melčice-Lieskové chronologicky zaradiť do stupňa BC – mätúcim znakom je jednoduchá ryhovaná výzdoba, spätá už s mladšími exemplármi. Jeho výroba preto mohla nastať až v prvej polovici Reineckeho fázy BD (*Bader* 1972, 89; *Kemenczei* 1965, 111–113). Väčšina artefaktov v depotoch typu Forró sú však pilinské tvary (kruhy typu Šalgotarján, dvojramenné čakany, plechové nánožníky zo širokej stuhu) s pomerne dlhou životnosťou (*Vachta* 2008, 70), ktoré mohli byť v skúmanom regióne deponované chronologicky disproporčne. Ako zdôrazňuje *M. Schumacher-Matthäus* (1985, 119), veľkosť *Armschutzspiralen* a ich spojenie so zbraňami nenechávajú nikoho na pochybách, že ide o mužské šperky *par excellence*, ktoré sa evidentne nosili v páre. Nedávnou štúdiou bolo zistené, že všetky analyzované kruhy typu Šalgotarján boli odliate z východoalpskej medi – ako protiklad k dvojramenným čakantom série Karpaty, zasadených do lokálneho (západokarpatského) geologického prostredia (*Ondrkál/Peška* 2023).

3. Šálka typu Friedrichsruhe, variant Žatec (obr. 2: 3)

Tepaná bronzová šálka so zaobleným plechovým telom, konkávnym omfaloidným dnom a lievikovite rozšíreným okrajom, spadajúca do vývojovej série Friedrichsruhe (*Prüssing* 1991, 17). Typ definujúce súvislosti zvyrazňujú jej nízky etážovitý profil

a pásikové ucho, upevnené k telu nádoby pomocou dvoch kruhových nitov. Šálka má kľukatý bokorys zložený z dvoch častí: horná polovica oválneho profilu, určená na uchopenie, zatiaľ čo spodná polovica, zakrivená, je pritlačená ku dnu nádoby. Esovité ucho nadobúda zdobenie paralelnými rytými líniami, maximálna vydutina nádoby zas horizontálne vytepávanie puklicovitým vzorom (*repoussé*). Chemickou degradáciou, spôsobenou depozíciou, nadobudla tmavo-zelenú farbu s kovovými prvkami a čiastočne došlo k rozloženiu plechu v oblasti vydutiny. Šálka je typickým produktom toreutiky – umeleckého spracovania veľmi tenkých plechov tepaním a ich následným zdobením.

Rozmery: 11,6 × 9,8 cm.

Evolúciu typu Friedrichsruhe obsérne rozoberal už E. Sprockhoff (1930) ako inovačného článku vývoja s baňatým telom, ostro oddeleným a presahujúcim šikmým okrajom, či rovným, vertikálne alebo lievikovite sa rozširujúcim hrdlom (Prüssing 1991, 17). W. A. von Brunn (1954) zúžil niektoré kritériá a diferencoval ho od typu Dresden-Osternienburg, predchádzajúc ďalším vymedzením archaického tvaru Gusen a vývojovej nadväznosti nezdobeného (Velatice) a zdobeného variantu (Žatec; Thrane 1962). Pohľad na mapu ich rozšírenia vedie k presvedčeniu, že tento typ nádoby bol predmetom lineárneho diaľkového obchodu pozdĺž toku horného Dunaja, Rýnu, Labe a Odry a predstavuje v Karpatskej kotline exogénny prvok (Childe 1949), ktorého výroba mohla prebiehať v metalurgických dielňach v južnom Nemecku alebo Bavorsku (Martin 2009, 36–52). V severskej oblasti sú archaické exempláre považované za vedúce tvary obdobia Montelius III, čo zodpovedá stupňu Reinecke BD v Karpatskej kotline – v českých hrobových celkoch toto datovanie potvrdzujú nože typu Baierdorf a meče typu Riegsee; v mohylovom hrobe Milavče zas kotlovitý vozík (Kytlicová 1991, 29). Ich výskyt v lužickej zóne západného Slovenska dokladajú exempláre zo Sklabinského Podzámku (BD–HA; Pieta/Veliačik 2014) či pokročilejšia verzia s býčimi rohami Bošáca-Pohonitva (HA2; Bartík 2018). Najbližšia morfometrická analógia k exempláru Melčice-Lieskové pochádza z neznámej lokality v Maďarsku, umožňujúca však len rámcové ukotvenie (BD–HA; Patay 1990, 51).

4. Okuliarovitá spona s tordovaním typu Suseni (obr. 2: 4)

Jednodielne vyhotovenie bronzovej spony s ihlou (*Brillenfibel*), zachycovačom a čiastočným tordovaním, špirálovite zvinutej z pevného drôtu, meniaceho svoj prierez z kvadratickeho na kruhový.

Symetrické špirálové disky sú ploché a príznačné 10-násobným zavinutím a priamym esovitým spojením. Terminálna zóna drôtu sa nachádza v strede špirály; jedna z nich figuruje ako ihla, druhá bola ohnutá do jednoduchého háčika, ktorý ju zachytáva a vytvára tak uzatvárací mechanizmus – spona je bez pružiny – jej spínací efekt vyplýva výlučne z napätia a elasticity materiálu. Drôt je pozdĺžne fazetovaný, žilhaný a v okrajových častiach nadobúda špirálovitý efekt vďaka jednosmernému tordovaniu okolo svojej dĺžkovej osi. Takmer bez prebiehajúcej patinácie, len s ušľachtitou tmavozelenou oxidáciou.

Rozmery: 17,7 × 8,8 cm.

Morfologické korelácie stotožňujú artefakt s moravsko-slovenskou skupinou najčasnšieho výskytu veľkých okuliarovitých spôn z kosoštvorcového drôtu bez osmičkovitej kľučky (*Brillenfibeln ohne Achterschleife*) typu Suseni (Pabst 2011, 203), ktoré sú konštruované tak, že ihla spočiatku prebieha od stredu špirály v opačnom smere a až potom sa slučkovite ohýba v smere zachycovača (Pabst 2012). Bezprecedentné práce P. Betzlera (1974) a potom najmä T. Badera (1983) opisujú tento variant ako najstaršiu formu okuliarovitých spôn v strednej Európe, objavujúci sa najneskôr v období BD ako sortiment depotov Ivanovce (Novotná 2001, 52), Púchov (?; Hoernes 1904, 207), Rousínov (Říhovský 1993, 66), či hrobového kontextu Drvalovice (Smrž 1975), kde ju sprevádzala severská spona datovateľná do obdobia Montelius III (1330–1100 pr. Kr.). K následnej derivácii tohto typu došlo v období BD/HA1, počnúc od východu Karpatskej kotliny (Rumunsko: Iernut, Suseni, Zlatna III, Bader 1983, 56–61), Čiech (Kytlicová/Vokolek/Bouzek 1964, 156), srbského Banátu (Dobrinci) a depotu Vršac-Majdan, kde je tento exemplár chronologicky fixovaný miskou typu Blatnica (Vasić 1999, 29, 30).

5–8. Plechové náramenice/nánožníky (obr. 2: 5–8)

Štyri exempláre masívnych bronzových plechov (*Beinbergen*) zhotovených zo zrolovanej pásoviny s plochým (č. 5, 6; obr. 2: 5, 6) alebo reliéfnym priezom so stredovým rebrom a postrannými lištami (č. 7, 8; obr. 2: 7, 8), ukončené koncovými špirálovitými ružicami. Plechy sú z pohľadu pôdorysu kruhové a boli vytvorené 3–4-násobným rovnobežným (č. 5, 6) alebo etážovitým (č. 7, 8) zvinutím – terminálne časti sa listovite zužujú do krátkej tyčinky kruhového prierezu zvinutej v jednoduché očko. Čelná strana je zdobená obmedzeným a jemne aplikovaným dekórom, ktorý rozdeľuje pásovinu na dva rovnako široké panely, z ktorých každý je le-

movaný vyváženou líniou vytepávaných bodových perličiek. Kovové predmety sú z makroskopického pohľadu patinované, prešli chemickou degradáciou v pôde a sú v relatívne zlom stave – hlboko skorodované a mineralizované veľkou konkrementáciou; sú potiahnuté bohatou tmavo-zelenou neušľachtitou (miestami delaminovanou) patinou.

5. Rozmery: $14,2 \times 13,6$ cm, šírka pásu 7,7 cm.

6. Rozmery: $13,9 \times 13,5$ cm, šírka pásu 8,1 cm.

7. Rozmery: $25,8 \times 14,6$ cm, šírka pásu 10,1 cm.

8. Rozmery: $25 \times 14,1$ cm, šírka pásu 9,5 cm.

Morfológia plechových nárameníč/nánožníkov č. 7, 8 z Melčickej doliny sa vyznačuje niektorými znakmi (zosilnené okraje a stredové rebro), ktoré ich v regióne Západných Karpát spájajú s hromadnými nálezmi Hulín, Tučapy (okr. Kroměříž; *Salaš* 2005, 100) a Blatnica (okr. Martin; *Veliačik* 1983, 74, 89, tab. XLIII). Sprievodné nálezy depotov z Moravy sú jednoznačne datovateľné do záveru stupňa BC a stupňa BD (*Furmánek* 1973, 123), pričom nález z Blatnice vzhľadom ku chronologicky nesúrodnej garnitúre predstavuje nedôveryhodný nálezový celok (*Novotná* 2001, 44). V prípade plechov č. 5, 6 reprezentuje pásovina bez reliéfnych výstupkov pokročilejší variant s najbližšími analógiami v depote Lengyeltóti III a Komjatná (BD/HA; *Mozsolics* 1975, tab. 1–3; *Veliačik* 1983, 36). Počiatok týchto karpatských plechov (*Hänsel* 1968, 214) nastáva zrejme znovuoobnovením kosziderského štýlu, a to variantov so zosilneným stredovým rebrom bez okrajových líšt (napr. Dunaújváros-Kosziderpadlás, Hodejov, Rimavská Sobota II, Včelince, Zagyvapálfalva), ktoré často sprevádza súbor kosákovitých ihlíc (*Furmánek* 1977, 273, 274). Prítomnosť niečoho, čo sa javí ako zlomky daného typu plechov, je v depote Vyšná Hutka (okr. Košice) ohraničené až stupňom Uriu (BD; *Novotná* 1970a, 57). Ako dokazujú kostrové hroby mohylových kultúr (*Schumacher-Matthäus* 1985, 114, 115), v prípade týchto plechov sa viac uvažuje o ich funkcii ako nánožníkov (*Mozsolics* 1967, 76), zriedkavo ako o ozdobe horných končatín (*Wien-Sulzengasse; Hahnel* 1994) – vzhľadom k prítomnosti štyroch exemplárov v depote Melčice-Lieskové sa kombinácia týchto funkcií javí ako pravdepodobná.

9. Okuliarovitá spona s pružinovým vinutím

(obr. 2: 9)

Drôtená bronzová spona so stredovou pružinou (*Brillenfibel mit Mittelsteg*), zostavená zo súvislého drôtu kvadratického prierezu, 14-násobne zvinutého do symetrických špirálovitých kotúčov, prepájajúcich sa 13-závitovým úzkym rúrkovitým mostíkom, ktorý je v hraničnom bode prasknutý. Zlom nastal pozdĺž

existujúcej línie napätia v kove, pravdepodobne v dôsledku ich neodborného vynímania zo zeme. Stav je vo všeobecnosti dobrý, povrch je zrnitý – avšak ušľachtilý – s výnimkou niektorých inkrustácií zemito-pieskového charakteru. Tmavo zelená patina s kovovými prvkami. Bez výzdoby. Ako predpokladal *S. Gollub* (1960, 35–37), tieto šperky sa používali ako spony, v ktorých rúrkovitá špirála slúžila ako oko (držiak) na ihlicu – ani jeden zo známych exemplárov však nenesie známky po ihlici – preto mohli slúžiť aj inak; ako súčasť čelenky, goliera, opasku, alebo ich bolo možné prišiť priamo na odev.

Rozmery: $26,2 \times 10,6$ cm.

Technicky sofistikovanejší derivát okuliarovej spony Melčice-Lieskové (č. 9) zodpovedá západo-karpatskej forme s pružinovým vinutím (*Furmánek* 1977, 291), ktorá v archetypálnej podobe rezonuje od počiatku strednej doby bronzovej (*Kemenczei* 1984, 20) po dobu halštatskú – ako zástupcov staršieho obdobia označil *H. Steiner* (2001, 532–536) depot Blažice (*Medvěcký* 1931, obr. 26: 6) a Tornynosnémeti (*Hampel* 1896, tab. CII: 17), mladším dojmom zas pôsobí exemplár Púchov (?; *Novotná* 2002, 331) a Domaňova (HB1; *Hampel* 1902, 422). Takéto exempláre sú v Českej kotline najčastejšie paralelizované so stupňom BD, ako hrob Hrubčice 4 (*Gottwald* 1931, 22); depotový nález zas reprezentuje poľský exemplár Karmin II (*Gedl* 2004, tab. 69: A6) či hornolužický kus z Jahmen bei Klitten (*Montelius* III; *Langenhan* 1890, 98). V bývalej Juhoslávii, najmä v Bosne, tieto ozdoby pochádzajú z hrobov glasinackých fáz IIIa a IIIb, čo zodpovedá zhruba stupňom BD a HA (*Čović* 1983, 417); obdobné kusy z mladšej doby bronzovej sa našli aj v južnom Chorvátsku (*Drechsler-Bižić* 1979, tab. 53) a Dalmácii (*Batović* 1984, 336) – ťažko však posúdiť, či a do akej miery súvisia západo-karpatské exempláre s tými balkánskymi.

10–16. Okuliarovité závesky typu Sliače

(obr. 2: 10–16)

Veľké závesné šperky tvorené dvojicou vzájomne sa zrkadliacich zvinutých ružíc (*Brillenanhänger*) z jedného kusu drôtu kvadratického prierezu s čiastočne presekávanou hranou. Ružice s priemerom od 7,4 do 11,4 cm sú v stredovej časti preklenuté závesnou kvapkovitou slučkou, ktorá viac či menej vertikálne prevyšuje 11–14-násobne zvinuté drôtené kotúče. Špirálovité kotúče sú ploché alebo mierne pyramidálne vyvýšené so silne patinovaným tmavozeleným povrchom a modro sfarbenou mineralizáciou (modrá medienka), pravdepodobne v dôsledku sekundárnych produktov korózie medi (sulfidy/hydroxyuhličitany).

10. Rozmery: 22,8 × 13,2 cm.
11. Rozmery: 22 × 12,9 cm.
12. Rozmery: 15,4 × 8,9 cm.
13. Rozmery: 17,3 × 10,2 cm.
14. Rozmery: 16,3 × 9 cm.
15. Rozmery: 16,7 × 8,9 cm.
16. Rozmery: 16,9 × 8,9 cm.

Obzvlášť nápadná forma záveskov z kvadratického drôtu typu Sliache predstavuje obľúbený a dlhotrvajúci archetyp (*von Brunn* 1968, 191; *Jankovits* 2017), ktorý odráža technológiu jednoduchého zvijania žiňaného drôtu, rovnomerne sa zužujúceho smerom k stredu špirálových kotúčov (*Furmánek* 1980, 7). Chronologickú hierarchiu týchto exemplárov otvára stupeň BD, resp. BD/HA, a to depotmi Bodrog (*Novotná* 1970a, 15), Mankovice a Hradisko 2 s presekávanou výzdobou hrany drôtu (*Furmánek* 1974, 59), špecifickou pre moravský horizont Mankovice (*Salaš* 2005, 116). Mladšie varianty v západnej časti Karpatského oblúka už predstavuje depozitum Liptovské Sliache I (HA2/HB1; *Kürti* 1929), Horná Mičiná (BD *post quem*; *Kvietok/Zachar* 2018) alebo Očová (HB/HC; *Paulík* 1982, 23–25). Prívesky v tvare okuliarov sa vo všeobecnosti využívali ako ozdoba krku a hrudníka, o čom svedčia mnohé antropomorfné kamenné plastiky z Talianska (*Anati* 1972).

17–27. Tyčinkovité náramky s kruhovým profilom (obr. 2: 17–27)

Zvyčajná forma bronzových náramkov s kruhovým pôdorysom a profiláciou, zhotovená z rovno useknutej tyčinky obtočenej okolo kruhového rámu, vytvárajúc tak uzatvorený/prekrývajúci sa obvod končiaci v tupom alebo zašpicatenom termináli. Zväčša nezdobené tyčinky sa na oboch stranách mierne zužujú a dva exempláre nesú známky jemného tordovania okolo svojej pozdĺžnej osi; zdobenie u niektorých kusov nadobúda rytie jednoduchých zväzkov priečných liniek. Rovnomerná povrchová oxidácia tmavozelenej farby zriedkavo odhaľuje viditeľné stopy defektov odliatku, ako sú mikrotrhliny alebo znaky vláknitej laminárnej štruktúry.

17. Priemer: 11 cm.
18. Priemer: 10,2 cm.
19. Priemer: 10 cm.
20. Priemer: 9,7 cm.
21. Priemer: 8,6 cm.
22. Priemer: 8,8 cm.
23. Priemer: 8,3 cm.
24. Priemer: 8,3 cm.
25. Priemer: 7,7 cm.
26. Priemer: 7,8 cm.
27. Priemer: 7,9 cm.

Takmer nezdobené exempláre Melčice-Lieskové č. 17–27 možno na základe morfológických podobností spojiť s metalurgickým štýlom hornej Tisy obdobia horizontov Ópályi, resp. Uriu-Domănești (BC2/BD–BD), ktorých veľkosériová výroba bola naposledy opísaná v roku 2015 (*Kacsó* 2015; *Novotná/Kvietok* 2015) a v roku 2017 (*Veliačik* 2017).

28–32. Špirálovité trubičky s koncovými ružicami (obr. 2: 28–32)

Päť obzvlášť zaujímavých podlhovastých telies špirálovite vinutého drôtu romboidného až oblo trojuholníkovitého profilu (*Spiralröhrchen*), formujúceho symetrické valcovité rúrky zakončené dvoma plochými ružicami, tvorenými ôsmimi až deviatimi závitmi. Tento jemný šperk s dutým vnútorným priestorom – azda náramok alebo súčasť kroja – pokrýva tmavozelená patina so zemitými inkrustáciami, pričom koncové ružice sú v dvoch prípadoch fragmentované – dá sa predpokladať, že boli zdeformované nálezcom *ex situ*. I keď táto univerzálna aplikácia veľmi jasne odkazuje na asociácie pozorovateľné pre Karpatský masív, zohráva v chronologickej diferenciacii druhoradú hodnotu.

28. Dĺžka: 16 cm.
29. Dĺžka: 15,6 cm.
30. Dĺžka: 22,9 cm.
31. Dĺžka: 21,2 cm.
32. Dĺžka: 21,9 cm.

Analogická séria masívnych rúrok náleží k depotu Mankovice (Bz D2; *Salaš* 2005, 143) a Horná Mičiná (Bz D *post quem*; *Kvietok/Zachar* 2018, 220), skoršie zmieňovaných pre prítomnosť okuliarovitých záveskov typu Sliache (č. 10–16) – pokročilejšie exempláre oravskej skupiny Istebné a Tvrdošín-Krásna Hôrka však zdieľajú tento metalurgický trend v nezmenenej forme až do staršej doby železnej (*Novotná* 1970a, tab. LIII–LV).

33–117. Špirálovité trubičky typu Saltaleoni (obr. 2: 33–117)

Osemdesiatpäť exemplárov špirálovite vinutého drôtu kvadratického/kruhového prierezu, vytvárajúceho jednoduché valcovité rúrky zhodného prierezu. Predmetné pamiatky sú často neúplné a redukované na malé fragmenty, s priemernou dĺžkou v rozsahu cca 10–13 cm.

Pevne stočený bronzový drôt vo forme trubičky je najčastejšie označovaný ako tzv. Saltaleoni

a považovaný za lem odevu (*Trogmayer* 1975, 149), základ náramku či náhrdelníka (*Veliačik* 1983, 84), ktorý tvorilo organické spojivo (niť, živočíšna šľacha) – slúžil zároveň ako oddelovač, zabraňujúci prekryvaniu sa jednotlivých záveskov, zabezpečujúc tak estetickosť šperkového kompletu visiaceho na hrudi ženy (*Schumacher-Matthäus* 1985, 101). Saltaleoni, ako univerzálny doplnkový šperk, bývajú prítomné prakticky od staršej doby bronzovej (*Furmánek* 1980, 16) v celom stredoeurópskom priestore, a to najčastejšie v hroboch (Martin, hrob 80; BD; *Makarová* 2008, 82, 83, s literatúrou), menej však v depotoch (Nižná, Zvolen-Pustý hrad; *Balaša* 1964, 94; *Kavuljak* 1940, 78), predovšetkým tých maďarských (*Mozsolics* 1973, tab. 11: 20; 50: 18–21; 76: 9–16).

MELČICE-LIESKOVÉ II (HB1a; cca 1075–1025 pr. Kr.)

118, 119. Štítové spony typu Röschtz-Sanislău, variant A-a (obr. 4: 118, 119)

Dva identické exempláre jednodielnych spôn s oválnym štítovým (listovitým) lučíkom (*Blattbügelfibeln*) série Röschtz-Sanislău var. A-a (*Bader* 1983, 31). Ich pružinový mechanizmus zabezpečuje tenká, tepaná plechová konzola, na oboch stranách mašličkovite prebiehajúca ako základňa pre upínaciu ihlu a zachycovač, nadväzujúca tak na mierne pyramídálne vyvýšený, deväť, resp. 10-násobne zvinutý špirálovitý kotúč z drôtu kvadratického prierezu. Konzistentná výzdoba listovitého ramienka pozostáva na čelnej strane z vyrývaných, symetricky sa zrkadliacich zväzkov priečných a pozdĺžnych liniek, poloblúčikov a jednoduchých bodov, lemujúcich voľné obdĺžnikové stredové pole. Spony pokrýva lesklá tmavozelená oxidácia so zrnitou piesčitou štruktúrou v oblasti lučíku. Upínacie ihly sú neprítomné.

118. Rozmery: 13,9 × 4,9 cm.

119. Rozmery: 14 × 5 cm.

Naposledy dražené: Artemission London, Lot 144 (15. 11. 2017; obr. 5).

Spony s drôtenou konštrukciou typu Röschtz-Sanislău z depotu Melčice-Lieskové II predstavujú chronologicky východiskový sub-variant A-a s oválnym hrotitým lučíkom (*Bader* 1983, 31), vyskytujúci sa takmer výlučne v období stupňa HA1 (depot Kurd; *Mozsolics* 1985, tab. 25: 6; *Tarbay* 2017, 88), na ktorý v stupni HA2 plynule typologicky nadväzuje variant B s okrúhlym lučíkom (*Betzler* 1974, 47), pričom absolútne (¹⁴C) datovaný hrob 11 z Győr–Ménfőcsanak (*Ilon* 2014, 33) a nie-

koľko známych ekvivalentov zo Západných Karpát (Chotín, hrob 265, Prievidza-Hradec; *Novotná* 1995, 380–383; *Veliačik* 1983, 57) naznačujú prežívanie variantu A ako epifenoménu až do záveru stupňa HA2. Spony odvodené od nálezov Röschtz (AT) a Sanislău (RO) sú karpatskou zložkou hrobov a depotov – predovšetkým tých zadunajských – izolovane však až stredočeských či hornorakúskych (*Betzler* 1974, 46–48), s predpokladaným výrobným centrom v dielňach kyjatickej kultúry (*Kemenczei* 1996, 76). Na území lužickej kultúry je ich výskyt skôr ojedinelý (*Novotná* 2001, 22), preto posledný nález rozširuje dátovú základňu a hovorí v prospech ich osobného využitia v množnom čísle ako spínadla odevu, či s predpokladom o ich funkcii ako vlasových ozdôb na uchytenie vrkočov (*Zimmermann* 1997, 427, tab. 73).

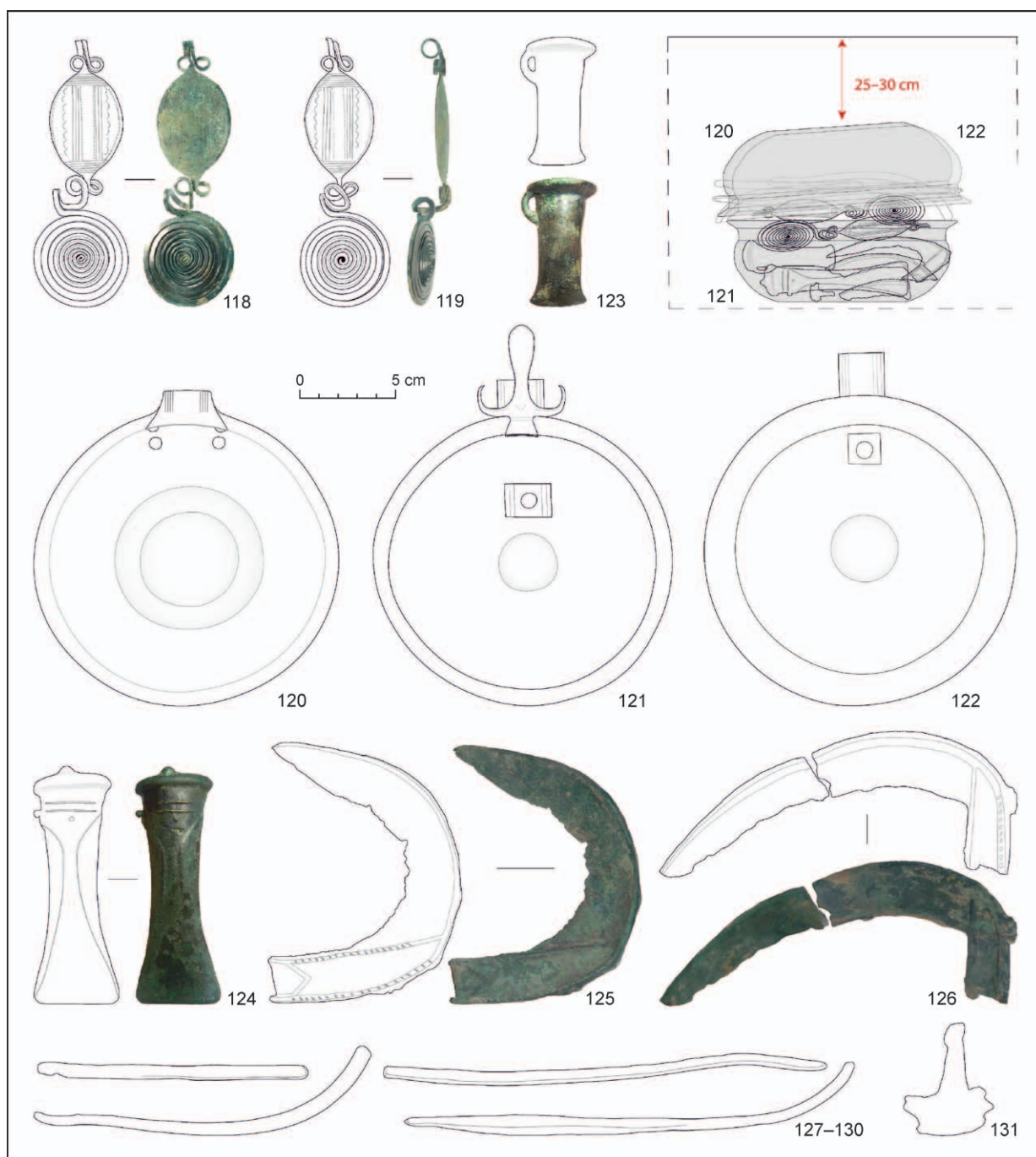
120. Šálka typu Fuchsstadt, variant I (obr. 4: 120)

Tepaná bronzová nádoba so širokým podstavovým prstencom (*Bronzetasse mit Standring*) lemujúcim viac-menej vypuklé dno nabiehajúce na ostrú trojdielnu profiláciu so šikmo vyhnutým okrajom, krátkym lievikovitým hrdlom a širokým páskovým uchom vedeným cez okraj. Plechová šálka zodpovedá rozmerom, pomerovému profilu a výzdobe pôvodného typu Fuchsstadt, variantu 1 – ako ho definoval *E. Sprockhoff* (1930, 67) a *H. Thrane* (1962, 136) – vrátane kužeľových nitov (2 : 2) v hornej a dolnej časti vejárovite rozšíreného ucha, zdobeného štvoricou zvislých rýh na ľavom a pravom okraji. Kov sa tu javí ako lesklý, tmavozelený, s nerovnomernou patinou, inkrustáciou kremenných zŕn, v oblasti omfala s pôvodným zlatavým povrchom. Mierny oder na okraji spôsobený vynímaním *ex situ* mal za následok stratu niektorých detailov pôvodného povrchu.

Rozmery: 16,6 × 16 cm.

Uloženie: Súkromná zbierka v Bavorsku (DE).

Typologický protokol niekoľkých známych severoalpských ekvivalentov umožňuje šálku Melčice-Lieskové (č. 120) spojiť s pôvodným variantom typu Fuchsstadt (*Prüssing* 1991, 23), považovaným za primárny záznam bronzovej stupňa HA2 (*Gammerdingen*) v juhonemeckej oblasti (*Müller-Karpe* 1959, 159). Šálky typu Fuchsstadt sa objavili na veľmi rozsiahlom území, od Škandinávie po Alpy, od Rýna po Sedmohradsko, no v Českej a Karpatskej kotline je známych len málo exemplárov, patriacich už k neskorším kusom tejto typovej skupiny (Egyek, Érsekúdvart, Chrástany, Trtěno; *Kytlicová* 1991, 43; *Patay* 1990, 57), spoľahlivejšie datovaných

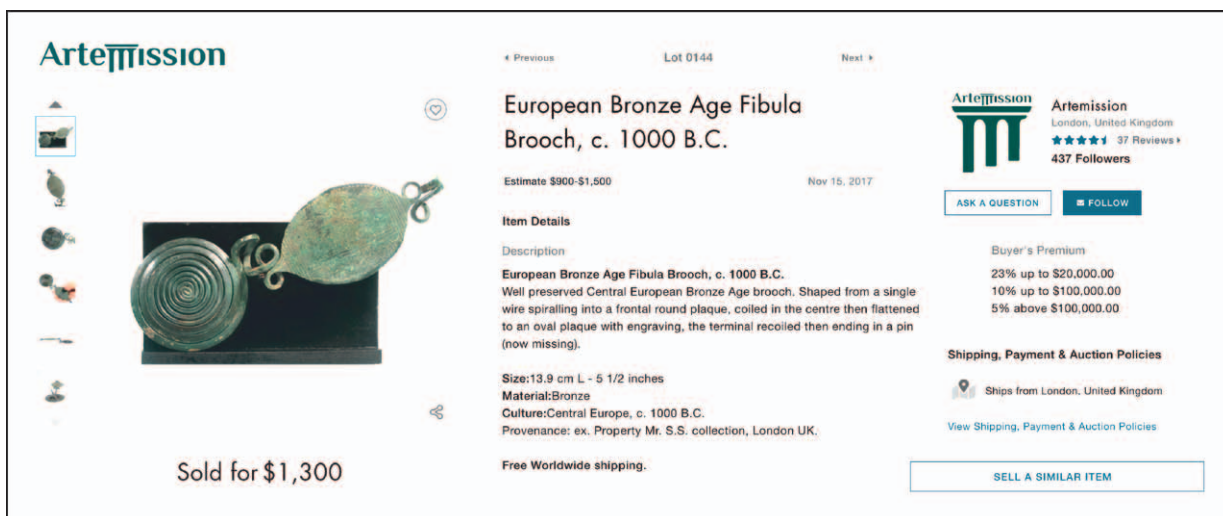

Obr. 4. Melčice-Lieskové II (HB1a). Kresbová rekonštrukcia depotu Horné Bradlo. Autor F. Ondrkál.

exemplárom zo štajerského hrobu Wörschach, obsahujúcim eponymný meč s čiaškovou rukoväťou (HB1; Krämer 1985, č. 96). Keďže výroba toreutických unikátov vyžadovala mimoriadnu zručnosť, sú bronzové nádoby považované za tovar dostupný len prostredníctvom diaľkového obchodu a využívaný pri špeciálnych spoločenských udalostiach (náboženské, reprezentačné aktivity a pod.; Falkenstein 2017, 92).

121. Šálka typu Friedrichsruhe, variant Velatice/Bošáca (obr. 4: 121)

Vysoko reprezentatívna súčasť depotu Melčice-Lieskové II v podobe väčšej bronzovej šálky s kruhovou základňou, omfaloidným dnom, jednoduchým pásovým uchom a štylizovanou hlavou býka (*bukranion*). Profil nádoby má výraznejšie segmentované hrdlo a nízke baňaté vydutie, na ktorom je upevnené

Obr. 5. Melčice-Lieskové II. Štitová spona typu Röschitz-Sanisläu (č. 118) dražená v spoločnosti Artemission London, Lot 144 (zdroj: <https://www.artemission.com> [15. 11. 2017]).

esovité ucho pridržajúce sa korpusu pomocou podkladovej obdĺžnikovej platničky a dvoch kruhových nitov, z ktorých druhý drží tiež vodorovnú plochu doštičku so zvlášť odliatym, proporčne pretiahnutejším plastickým *bukranionom*. Plechový artefakt je patinovaný škvrnitou rýdzo-tmavozelenou oxidáciou a zreteľne nesie stopy tepacieho kladivka.

Rozmery: 20 × 15,7 cm.

Uloženie: Súkromná zbierka v Bavorsku (DE).

Posúdenie tvaru bronzovej nádoby predznamenáva spojitosť s nomenklatúrou série Friedrichsruhe, variantu Velatice (*Thrane 1962*, 141–144), zodpovedajúc jeho opisu zaoblenou, mierne podsaditou výduťou prechádzajúcou do omfaloidného dna; jednoduchým párikovým uchom rytým dvojicou pozdĺžnych liniek; pripevneným párom plochých nitov; ostrým oddelením skoseného okraju od výrazne strmého hrdla – a neprítomnosťou podstavového prstenca (*Sprockhoff 1930*, 51). Výzdoba páskového ucha a podkladovej doštičky môže naznačovať chronologický rozlišovací prvok HA2 (Středokluky; *Kytlicová 1991*, tab. 1: 5), preživší tiež na vyhotovení nálezu z Bošáce-Pohonitvy (*Bartík 2018*, 27), ktoré, napodiv, okrem geografickej príbuznosti spája s exemplárom Melčice-Lieskové II č. 121 práve dekorácia *bukranion* – najviac sa vyskytujúca na nádobách obdobia HA2–HB1 (Bošáca I-Roháčová, Dresden-Dobritz, Hajdúsámson II, Žaškov; *Martin 2009*, 44; *Novotná 1991*, 24; *Ondrkál 2018*, 274; *Patay 1990*, 55) – odrážajúc tak sofistikovanú kombináciu výrobných postupov, zahŕňajúcich prácu s bronzovým plátom, nitovanie a použitie metódy odliatia do stratenej formy.

122. Šálka typu Spišská Belá

(obr. 4: 122)

Exemplár plechovej nádoby s vysokým profilovým indexom, širokým vodorovným okrajom, bikonvexnou segmentáciou, ostrým stredovým zalomením a zvyšnými morfológickými charakteristikami zdieľanými s typom Friedrichsruhe: absenciou podstavového prstenca, dovnútra vtlačeným omfaloidným dnom, jednoduchým párikovým uchom a podkladovou doštičkou. Telo nádoby je nezdobené a nesie stopy kontaktu s inou nádobou (č. 120) v podobe zrnitých inkrustácií na vnútorných stenách, nasvedčujúcich, že v kontexte druhého melčicko-lieskovského (Melčice-Lieskové II) súboru išlo o stratigraficky najvyššiu nádobu. Vonkajšie steny sú starostlivo leštené.

Rozmery: 18,5 × 16,5 cm.

Uloženie: Súkromná zbierka v Bavorsku (DE).

Vysoko profilované modely šálok spišsko-belianskeho typu umožnili *M. Novotnej (1991, 21)* predstaviť určitú originalitu v karpatskom geografickom priestore – východne od hlavných koncentrácií šálok typu Friedrichsruhe – evokujúc tak časovo predchádzajúcu kategóriu tvarov Jenišovice so sériovým charakterom, zaznamenaných v súvislosti s proporčnými zmenami medzi hrdlom a vydutinou nádob obdobia HA2 (*Thrane 1965*, 170). Chronológia týchto nádob vychádza v celom ich rozsahu z početných asociácií v depotoch (Hajdúsámson II, Moigrad, Spišská Belá; *Nestor 1935*, 33; *Novotná 1991*, 21; *Patay 1990*, 55) či hrobových celkoch (Chrášfany; *Kytlicová 1991*, 41), ktoré možno v širokom rozpätí

pripísať strednej fáze obdobia KPP. Oveľa otáznejšia je zmätočná situácia depotu Szentes-Nagyhegy (HB1), dávajúca celej sérii chronologickú nejednoznačnosť, interpretovanú však dlhšou životnosťou niektorých exemplárov (*Kemenczei 1984, 78*). Najnovšia prezentácia súkromného nálezu z Kysúc (*Bartík 2007, 23*) predstavuje zatiaľ najsevernejšieho a stále izolovaného svedka pôvodnej produkcie Karpatskej kotliny.

123, 124. Sekery s tuľajkou

(obr. 4: 123, 124)

Dve nerovnaké bronzové sekery s úzkym telom, rovno zakončenou tuľajkou a dvoma konkávnymi stranami, ktoré sa rozširujú ku koncu čepele a mierne pri postrannom ušku. Sekera č. 123 je relatívne jednoduchá, krátka a nezdobená, plasticky zosilnená len obvodovým prstencom s kruhovým prierezom. Komplexná plastická výzdoba sekery č. 124 pozostáva z dvoch paralelných horizontálnych liniek – zakončených jednoduchou centrálnou guľôčkou – a širokými plastickými rebrami imitujúcimi laloky, prebiehajúcimi od oblasti uška a čepele. Zvyšky výrazných odlievacích švov sú zaoblené a zaleštené. Povrchy nadobúdajú lesklú patinu s pôvodným zlatistým odtieňom (č. 123), sýtozelenými plochami a nepravidelnosťami v podobe čiernych inkrustácií (č. 124).

123. Rozmery: 6,9 × 4,1 cm.

124. Rozmery: 12,5 × 4,5 cm.

Pre chronologické zaradenie sekier z depotu Melčice-Lieskové II je podstatným spôsobom významný exemplár č. 124 s rovno ukončenou tuľajkou, pseudolalokovitou a guľôčkovou výzdobou (*Tüllenbeil mit gerade abschliessender Tülle; Novotná 1970b, 83–87*), ktorú pozorovateľné analógie spájajú s prepracovaným štýlom „lužickej“ skupiny tvarov mladšieho stupňa KPP (HB1; *Novotná 1970b, tab. 38: 671–682*).

125, 126. Kosáky s jazykovitou rukoväťou typu Uioara 7a a 8 (obr. 4: 125, 126)

Dva polmesiakovité bronzové kosáky s jazykovitým úchopom zodpovedajúcim opisu základného typu Uioara 8-Špálnaca 1 (č. 125) a Uioara 7a (č. 126) – u ktorých prebieha vnútorné rebro rovno a kolmo sa stretáva s dorzálnym – od východiskovej formy Uioara 1 však odlišených neprítomnosťou axiálneho rebra (*Petrescu-Dîmbovița 1978, 39*). Klasifikačným kritériom na území Slovenska je súbor znakových kombinácií v podobe presekávaných uchopovacích

rebrí, absenciou „lastovičej“ základne a nitového otvoru, ktoré V. *Furmánek* a M. *Novotná* (2006, 92–95) individualizujú pod variant „mit zwei verzierten Griffrippen“ a variant „mit gerader Basis“. Na základe dostupných informácií sa zdá, že kosák č. 125 bol odliaty bez postranného výčnelku, no v základni úchopu s prítomnosťou negatívu plastického strechovitého uholníku (Δ; *Gußmarke*). Fragmentácia exempláru č. 126 nastala približne v jednej polovici dĺžky čepele. Odlievacie švy boli v každom prípade odstránené a detailne zaleštené.

125. Rozmery: 13,5 × 10,1 cm.

126. Rozmery: 18,7 × 7,6 cm.

Kosáky typu Uioara sú typologicky osvedčené bronzové predmety, ktoré sa od obdobia HA1 objavujú v tisíckach kusov, s dominantným typom Uioara 8, s epicentrom výskytu v oblasti Karpatskej kotliny (*Petrescu-Dîmbovița 1978, 55*) a relatívne početnými medziregionálnymi asociáciami (*Gedl 1995, 78; Říhovský 1989, 68; Vasić 1994, 42*). Ich nezdobené varianty boli favorizované ako plne príslušné typy obdobia HA2 (Trenčianske Bohuslavice) z dôvodu ich častej prítomnosti v depotoch so sekerami s rebrovaným zdobením v tvare písmena Y (*Mozsolics 1985, 45*). Neskôr však bol preukázaný ich nepretržitý chronologický výskyt tak od obdobia HA1, ako aj po obdobie HB1 (*Hansen 1994, 403*). Kosáky s jazykovitým úchopom sa vo všeobecnosti interpretujú ako poľnohospodárske nástroje slúžiace predovšetkým na zber obilnín, no mohli zohrávať úlohu v predmonetárnych systémoch (*Jahn 2013*) – plastické značky na bronzových kosákoch (č. 125) sú podľa všetkého nositeľmi štruktúrovanej symboliky s ďalekosiahlym významom (*Angeli/Neuninger 1963–1964*), u ktorej hral úlohu číselný systém medzi 0 a 30 v súvislosti so synodickým lunárnym cyklom (*Sommerfeld 1994*).

127–130. Tyčinkovité hrivny

(obr. 4: 127–130)

Štyri odliatky podlhovastých bronzových polotovarov tyčinkovitého tvaru, vyrobené odliatím vo žiaruvzdornej forme do negatívov s lichobežníkovým prierezom (*Barren von trapezförmigem Querschnitt; Mozsolics 1985, 136*). Povrch týchto predmetov je prevažne celistvý, len v jednom prípade pórovitá štruktúra výrečne naznačuje prítomnosť lomu, a teda aj – právom – fragmentáciu pôvodného finálneho produktu. Nie je však jasné, či v prípade exemplárov Melčice-Lieskové II č. 127–130 ide o bronz získaný tavením starého kovového šrotu alebo čerstvo vyťaženej medi legovanej cínom.

127. Rozmery: 17,7 × 4,7 cm.
 128. Rozmery: 29,1 × 1,7 cm.
 129. Rozmery: 14 × 1 cm.
 130. Rozmery: 23,6 × 3,8 cm.

Sériové odlievania tyčinkovitých hrívien prebiehalo do otvorených foriem, zväčša kamenných či keramických kadlubov (Sachsen-Anhalt, Schackstedt; Velem-Szent Vid; *Heilmann/Schunke* 2004, 110; *Ilon* 2018, obr. 3: 4). Nezanedbateľným údajom z hľadiska datovania (BD–HB1) je ich existencia v depotoch na celom území Karpatskej kotliny a priľahlých regiónov (*Tarbay* 2014, List 19), napríklad Uioara de Sus/Șpălnaca II (*Petrescu-Dîmbovița* 1978, 195, tab. 271; 272).

131. Jednokanálový bronzový náliatok (obr. 4: 131)

Odpad z výrobného procesu je v depote Melčice-Lieskové II zastúpený v podobe odseknutého bronzového náliatku (*Gusszapfen*), definovateľného ako zásobníku kovového materiálu, ktorý pri odlievaní do formy kompenzoval objemové zmrštenie skvapalnenej hmoty v priebehu tuhnutia (*Hampel* 1896, 190).
 Rozmery: 6 × 4,7 cm.

Jednokanálový náliatok, ako pozostatok po *chaîne opératoire* liatia predmetu s dutinou (napr. tuľajková sekera) do dvojdielného kadlubu, možno kategorizovať typologickou skupinou náliatkov z vtokových kanálov (*Gusszapfen von seitlich des Gusskerns gelegenen Eingusskanälen*) so zvislým, rovným kanálikom plankonvexného prierezu, umiestneného na bočnej strane jadra (*Nessel* 2012, 147). Náliatky ako sekundárny záznam bronzú však pravdepodobne nemali žiadnu hodnotu v „komerčnom“ zmysle slova, ale boli skôr deponované s cieľom neskôr sa stať surovinou určenou na recykláciu a pretavenie (*Bodrog, Gemer, Lovasberény; Budinský-Krička* 1970, obr. 11; *Mozsolics* 1985, tab. 245; *Novotná* 1995). Náliatok s hubovitou štruktúrou v reze vykazuje rôzne množstvo vezikúl – vzduch zachytený v poréznom systéme viedol k vnútornej oxidácii artefaktu.

MELČICE-LIESKOVÉ III
(HB1a; cca 1075–1025 pr. Kr.)

132–135. Kosáky s jazykovitou rukoväťou typu Uioara 1 (obr. 6: 132–135)

Štyri viac-menej identické bronzové kosáky so striktno rozlíšenými znakmi prvej typologickej skupiny Uioara s tromi paralelnými, čiastočne alveolárnymi rebrami na jazykovitej rukoväti – vnú-

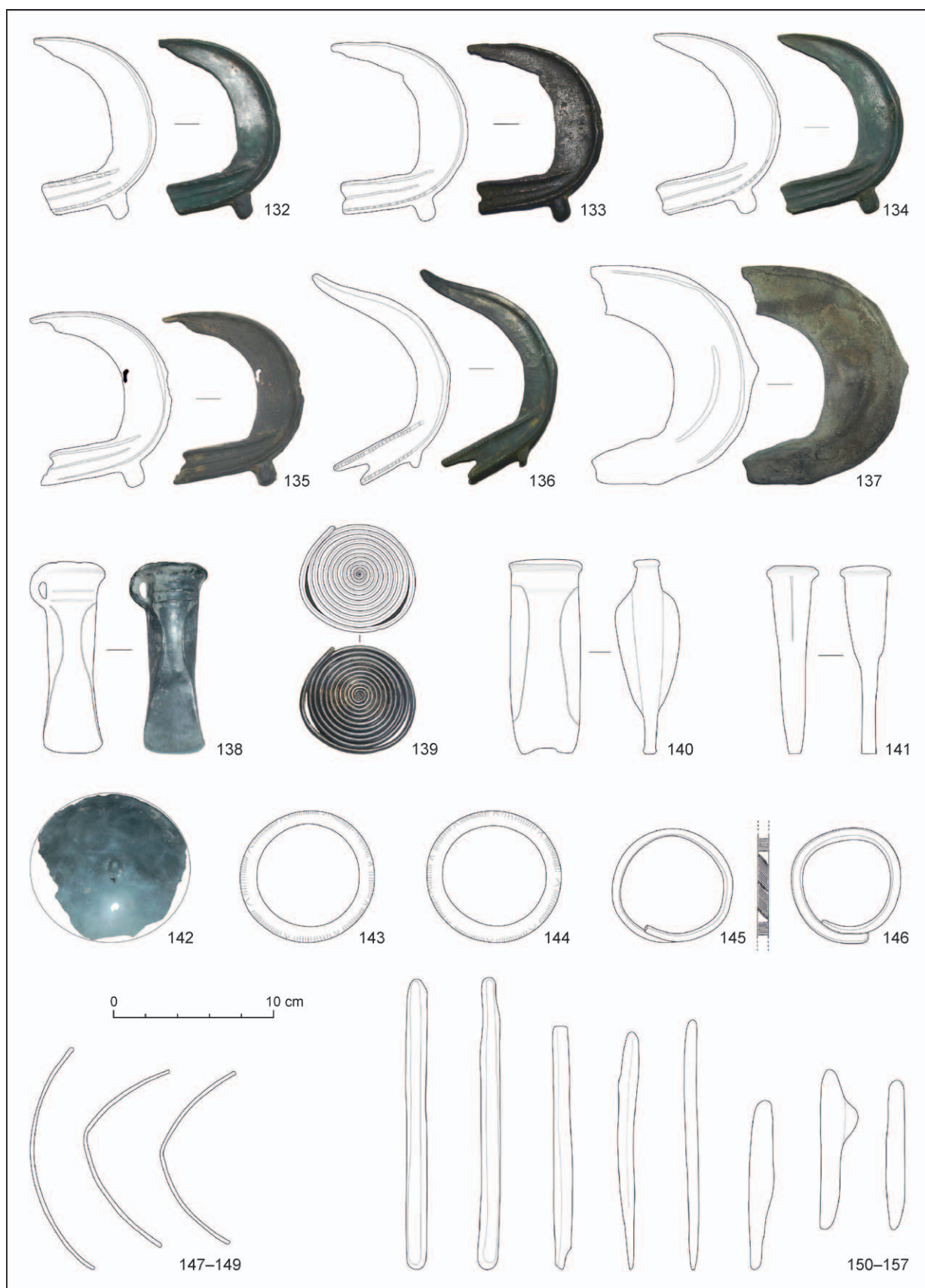
torné a axiálne rebro ustupuje v záverečnej partii do stratená, vonkajšie plynule prechádza do čepele. Údaje v súbore dopĺňajú rovné (č. 132, 134) alebo zarezané (č. 133, 135) základne úchopov a trňovité postranné výčnelky, ktoré sú mierne ohnuté smerom od priečnej roviny rukoväti. Stopy po odlomených odlievacích švoch sú – pokiaľ vidno – vždy približne v polovici dorzálnych rebier; preto je prípustné, že predmetné pamiatky boli reprodukované v totožnej forme. Bez otvorov na nit.

132. Rozmery: 11,4 × 7,7 cm.
 133. Rozmery: 11,2 × 8,4 cm.
 134. Rozmery: 11,6 × 7,9 cm.
 135. Rozmery: 11,2 × 8,8 cm.

Klasifikácia kosákov s jazykovitou rukoväťou (*Zungensicheln*) typu Uioara 1 je v Európe udržiavaná pozoruhodne nejednotným spôsobom a na slovenskom území zahŕňa najpočetnejšiu kategóriu kosákov spadajúcich pod varianty Ožďany (nezdobené) a Ducové (zdobené; *Furmánek/Novotná* 2006, 76–78). J. Říhový (1989, 48) začleňuje tvary Melčice-Lieskové III č. 132–135 medzi zahnuté kosákovité predmety podobné nožom (*Messerartig geschwungene Sichelforme*) a kladie ich pod svoju III. typologickú skupinu, pričom prehľad typovo-spriaznených štúdií spoľahlivo poskytuje dôkazy o ich nepretržitom výskyte vo včasnom až strednom období PP (t. j. BD–HA2; *von Brunn* 1958; *Petrescu-Dîmbovița* 1978; *Primas* 1986). Keďže tvar exemplárov z Melčic-Lieskového je takmer identický, podľa definície v rámci chronologickej jednotky, ktorá nie je alebo nemôže byť ďalej členená, výrobné udalosti v priebehu časového rozmedzia nemožno bližšie datovať (*Eggert* 2012, 149–162).

136. Kosák typu Cenadu Mare (obr. 6: 136)

Typologicky sofistikovanejší derivát esovito vedeného kosáku so štíhlým telom a zosilneným vonkajším rebrom tiahnucim sa pozdĺž zadnej časti nástroja, ukončenej záverečným úsekom – typicky pre variant Cenadu Mare – mierne esovito prehnutým (*Furmánek/Novotná* 2006, 97–99). Ide o exemplár s nízkym zakrivením, úzkou čepeľou a dvomi presekávanými uchopovacími rebrami – vnútorné rebro je s vonkajším rovnobežné a pri prechode medzi rukoväťou a čepeľou sa naň priamočiaro napája. Pod ich prepojením je na vonkajšom rebre umiestnený drobný postranný výčnelok. Z technologického hľadiska je kosák spoľahlivo prepracovaný exemplár s premyslenými zásahmi, akými sú tepanie, zdobenie a odstraňovanie stôp po odliatku – zvyšky odlievacieho švu sú len sotva

Obr. 6. Melčice-Lieskové III (HB1a). Kresbová rekonštrukcia depotu Dolné Bradlo. Autor F. Ondrkál.

postrehnuteľné v podobe priehlbiny v tvare U, kde je povrch kovu trhaný. Báza je výrazne vykrojená a má tvar lastovičieho chvosta.

Rozmery: 13,3 × 8,7 cm.

Skupina bronzových kosákov vyčleneného rumunského typu Cenadu Mare – spadajúca do obchodnej siete Východných Karpát – je technologickým indikátorom umožňujúcim datovať kosák Melčice-Lieskové III č. 136 (HA2/HB1). Exempláre tohoto typologického radu odrážajú prelínanie sa s typom Uioara 8 – aj v tomto prípade abscentuje axiálne rebro a priebeh ventrálneho rebra sa môže meniť v závislosti od variantu (Jahn 2013, 26), pričom zakrivenie nadobúda mierne kľukatý až pravouhlý tvar. M. Petrescu-Dîmbovița (1978, 44) vyvodzuje predpoklad, že sa kosáky typu Cenadu Mare, pri ktorých sa ventrálne rebro priamočiaro napája na dorzálnu, dajú chronologicky vymedziť horizontami Jupalnic, resp. Gyermely (Mozsolics 1985) a Trenčianske Bohuslavice (Novotná 2001). Naopak, kosáky tohto typu so zakriveným napojením rebier a esovitým prehnutým záverom kosáku prináležia do stupňa HB1 (Ondrkál 2018, 284). Nálezy z územia Slovenska sú sústredené v jeho juhozápadnej časti a na strednom Považí (Bošáca, Domaniža, Trenčianske Bohuslavice; Furmánek/Novotná 2006, 99).

137. Kosák typu Josani 1

(obr. 6: 137)

Metalurgický nepodarok veľkorozmerového kosáku s veľmi širokou – priam podkovovitou – polkruhovite zahnutou čepeľou.

Rozmery: 13,8 × 10,4 cm.

Kosák má morfológické aspekty typu Josani 1 a ich prepojenie s porovnateľnými typmi Pfeffingen a Asperg (Primas 1986, 124–131). Hoci tieto skupiny na úrovni typov nie sú dostatočne objektivizovateľné – najmä ak sa uvažuje o kombináčnom potenciále sledovaných deskripčných znakov (Jahn 2013, 57) – vnútorné úchopové rebro u spomenutých variantov prebieha rovnobežne s chrbtovým rebrom na čepeľi a obe sa stretávajú blízko hrotu (Furmánek/Novotná 2006, 101). Napriek tomu môže ísť o predmet určený na prepracovanie, opätovné odliatie či zobchodovanie – analogicky kosákom typu Josani II (Petrescu-Dîmbovița 1978, 46) – ktoré sú nepochybne vedome navrhnuté ako degenerované formy a od začiatku koncipované bez akéhokoľvek praktického zámeru použitia (Sommerfeld 1994, 146). V Sedmohradsku sú kosáky typu Josani charakteristické komponenty ako

v rovnomennom komplexe (HB1; Moigrad), tak aj v horizonte depotov Fizeșu Gherlii (HB2; Petrescu-Dîmbovița 1978, 56), so zmienkami o ich najskoršom výskyte ešte v horizonte Jupalnic (HA2; von Brunn 1968, 38, typ 3).

138. Sekera s tuľajkou

(obr. 6: 138)

Sekera s postranným uškom a pseudolalokovitou výzdobou, náležiaca k typu s rovno ukončenou tuľajkou (*Tüllenbeil mit gerade abschliessender Tülle*; Novotná 1970b, 83–87). Ústie valcovitej tuľajky s plochým vrcholom je zosilnené jedným obvodovým prstencom s kruhovým prierezom, na ktorý sa pripája uško umiestnené paralelne s rovinou ostria. Exemplár definuje klinovitý profil, sploštený oválny prierez a rovný priebeh tela. Sekera je v pomerne dobrom stave, oxidovaná lesklo-zelenou patináciou, bez zjavného poškodenia alebo opotrebovania.

Rozmery: 12,1 × 5 cm.

Na základe výzdoby imitujúcej laloky sa dá exemplár klasifikovať už ako pokročilý typ štíhlych lužických tvarov, s *post quem* chronologickým výskytom od záverečnej fázy horizontu depotov Trenčianske Bohuslavice, resp. Somotor-Lúčky (HA2/HB1–HB1; Mozsolics 1985, 37).

139. Bronzová špirála

(obr. 6: 139)

Bronzová 13-závitová špirála zmotaná z tenkého drôtu, ktorý priebežne mení svoj priečný rez z kvadratického na konkávny, príp. lentikulárny (šošovkovitý). Vzhľadom ku starému patinovanému zlomu sa dá diskutovať o jej pôvode v okuliarovitom závesku – takéto predpoklady však budú predmetom ďalšieho skúmania. Takmer bez aktívnej patinácie, len s ušľachtilou sivou oxidáciou.

Rozmery: 7,3 × 6,8 cm.

Výrobné procesy: liata, tepaná a pravdepodobne žiňaná.

140. Bronzové kladivo s lalokmi

(obr. 6: 140)

Sekundárne upravená sekera s centrálnymi lalokmi – pod ktorými sa po odlomení čepele sformovala úderná plocha kladiva s roztepaným povrchom. Subtílnejší exemplár so širokými postrannými lalokmi, ľahkou známkou stredového schodíku a premenlivým priečnym rezom na prvý pohľad

upúta známkami početných stôp ostrých úderov v oblasti ľavého laloku.

Rozmery: 12,3 × 4,6 × 4,1 cm.

Odhliadnuc od pôvodného využitia ako sekery, toto druhotne upravené kladivo poskytuje priamy a zriedkavý dôkaz snahy o čiastočné zužitkovanie recyklovateľného kovu v nerudných oblastiach. Takýto typ špecifikuje skupinu nálezov z moravských Drslavíc (depot 1 a 2; *Salaš 2005*, tab. 111: 41; 148: 51) či maďarského Rinyaszentkirály (*Mozsolics 1985*, tab. 96: 8), náležiach do horizontu depotov Lešany-Železné, resp. Gyermely. Pri snahe poskytnúť ucelenejší obraz je nevyhnutné ich úžitkovo spojiť s kladivkami druhotne upravenými zo sekeriek s tuľajkou, relatívne často sa vyskytujúcich v horizontoch Kurd (*Mozsolics 1985*, 39, 40) a Křenůvky (*Salaš 2005*, 60).

141. Dláto s tuľajkou

(obr. 6: 141)

Jednoduché tuľajkové dláto (*Tüllenmeißel*) s hladkým telom a v oblasti ústia zosilneným plastickým prstencovým rebrom. Obe strany dláta sa pravidelne zužujú po celej dĺžke čepele až k zatupenému ostriu, s výrazne odsadeným prechodom v centre korpusu. Zvyšky stredového odlievacieho švu sú viditeľné na každej z dvoch užších plôch, čo dokazuje, že artefakt bol vyrobený v dvojdielnej forme. Pôvodný povrch sa dochoval mimoriadne dobre a je oxidovaný tmavozelenou patinou.

Rozmery: 11,8 × 3,3 cm.

Bronzové dláta s tuľajkou a hladkým telom sú pomerne ťažko datovateľné a obvykle je potreba ich chronologicky zaradiť podľa sprievodných nálezov – na území Slovenska počnúc kosziderským horizontom, zväčša po neskorý stupeň KPP (*Novotná 1970b*, č. 70; 71).

142. Bronzová puklica

(obr. 6: 142)

Kruhová miskovitá puklica s hladkým telom a mierne zahroteným stredovým bodom. Na vnútornej strane sa rozprestiera upevňovacia slučka v tvare písmena C, ktorá bola zabudovaná do tela puklice tepelným spájkovaním kontaktných plôch, s dôkazom makroskopických stôp po intenzívnej abrázii povrchu. Predmet je v oblasti okrajov čiastočne delaminovaný, zväčša pokrytý hladkou tmavozelenou oxidáciou so svetlozelenými flakmi.

Priemer: 9,7 cm.

Neúplná a relatívne jednoduchá povaha sťažuje presné datovanie tejto ozdoby, súčasný najlepší odhad však spája puklice s vnútorným uškom a mierne zašpicatým stredom s depotom Polkovic (HB1; okr. Přerov; *Salaš 2005*, tab. 412; 413), no evokuje aj staršie tvary spĺňajúce definíciu tohto typu z úpätia Karpát obdobia horizontu Kurd (HA1; Keszőhidegkút, Palotabozsok, Szentgáloskér; *Mozsolics 1985*, tab. 35; 75; 114).

143, 144. Liate prstence typu Gyermely

(obr. 6: 143, 144)

Dva masívne liate exempláre uzatvorených prstencov so splošteným kruhovým prierezom a dorzálnym povrchom vyzdobeným zväzkami priečných rýh s ústrednými bodmi v tvare písmena X. Artefakty tu majú bohatú zeleno-sivú neušľachtilú patinu so starostlivo zaleštenými odlievacími švmi.

Priemer: 8,4 cm.

V súčasnosti neexistuje štandardná typológia týchto uzatvorených prstencov, keďže ich funkcia je neistá vzhľadom k príliš malému priemeru na to, aby slúžili ako náramky – ich povrch je značne zošúchaný, čo môže byť výsledkom dlhodobého používania v kompozitnom postroji (*Mozsolics 1985*, 65). Dekoratívne kompozície so zväzkami priečných rýh nie sú chronologicky signifikantné, ako skôr ich profilácia a uzatvorená povaha, definujúca hlavný záznam bronzu stupňa HA2 (depot Gyermely; *Mozsolics 1985*, tab. 241), hoci sú známe aj z obdobia HA1 a HB (*Mozsolics 1985*, 63, 64). Najbližšie západokarpatské analógie predstavujú nálezy z lužickej skupiny horizontov Trenčianske Bohuslavice (*Novotná 1970a*, tab. XVI) a Somotor-Lúčky/Křenůvky (*Salaš 2005*, tab. 341; 370).

145, 146. Náramky s hranatým profilom

(obr. 6: 145, 146)

Dva asymetrické tyčinkovité náramky západnej proveniencie s premenlivým prierezom, hranatou profiláciou a viacnásobným geometrickým motívom. Tyčinky so široko preloženými okrajmi a rovno useknutými koncami sú takmer rovnomerne hrubé, mierne skrútené okolo pozdĺžnej osi a pozdĺžne fazetované. Prierez medzi oboma variantmi nie je jasne rozoznateľný, niekedy až úplne neostrý (dorzálne kvadratický, zvnútra plochý).

145. Rozmery: 7,6 × 7,2 cm.

146. Rozmery: 7,3 × 6,9 cm.

Východiskové prvky výzdoby na dorzálnych strane dopĺňajú šikmé cikcakovité ryté línie alebo

priečny vetvičkový motív, známy najmä z lužického prostredia stupňov HA2–HB1 na strednej a severnej Morave (*Salaš 2005*, tab. 290; 295; 300; 310; 341). Náramky nesú lesklo vyvinutú tmavozelenú patinu so stopami tmavšej alebo čiernej povrchovej oxidácie. Jeden z náramkov je poškodený malým postranným vrypom.

147–149. Bronzové drôtky

(obr. 6: 147–149)

Tri rovnako dlhé útvary tenkého bronzového drôtu, pravdepodobne vysoko praktického, príp. však aj dekoratívneho významu (napr. vlasové ozdoby). Kvôli neúplnému kontextu a malej typologickej kvalite nie je isté, ku ktorému typu alebo fázy metalurgie KPP patria. Artefakty majú tmavo zelenú farbu a lesklú patinu, ktorá je na niekoľkých miestach odretá.

147. Dĺžka: 14,1 cm.

148. Dĺžka: 11,2 cm.

149. Dĺžka: 11 cm.

150–157. Tyčinkovité hrivny

(obr. 6: 150–157)

Zvyčajné formy kovovej suroviny v podobe ôsmich tyčinkovitých hrivien (*Stabbarren*) trapézovitého (č. 150–153), kruhového a triangulárneho priečného profilu (č. 154–157).

150. Rozmery: 18,2 × 1,3 cm.

151. Rozmery: 18,4 × 1,4 cm.

152. Rozmery: 15,3 × 1,2 cm.

153. Rozmery: 14,9 × 1,3 cm.

154. Rozmery: 15,7 × 0,8 cm.

155. Rozmery: 10,1 × 2,4 cm.

156. Rozmery: 10,6 × 1,6 cm.

157. Rozmery: 9,3 × 1,2 cm.

Tyčinkovité hrivny predstavujú lokálne medzi-produkty široko rozšírené v Karpatskej kotline (*Novotná 1982*), slúžiace na prípravu veľkých mäs bronzú na recykláciu v krátkom čase (*Czajlik 2012*, 74; *Dietrich 2009*, 100; *Hampel 1886*, 186; *Kobal' 2000*, 70, 71; *Mozsolics 1984*, 32) – kovový šrot, ktorý sa vo veľkých množstvách skvapalňoval, bol odlievajú do ingotov a tým sa dostával do jednotného tvaru. Ako diskutuje *W. A. von Brunn* (1980, 129), tyčinkovité hrivny boli druhotnou surovinou, produkovanou z tzv. plankonvexných koláčov, podporujúcou tak obraz decentralizovanej výroby primárnych bronzov v strednej Európe.

Jednou z „komerčných“ foriem kovov boli hrivny trojuholníkového profilu (Melčice-Lieskové III,

č. 155–157), kedy išlo pravdepodobne o surovú meď z primárnej taveniny – prebytočný kov na kratších stranách tu naznačuje ich odlievajú v otvorenej forme. Na slovenskom území je reprezentujúcim depotom Bodrog 2, okr. Trebišov (BD–HA), ktorý okrem kosáku a sekerky so zobákovitým ústím obsahoval tiež štyri analogické medené hrivny trojuholníkového profilu (*Budinský-Krička a i. 1962*, 296). Ako však ukazuje veľký nález Uioara de Sus, tyčinkovité hrivny môžu nadobudnúť prakticky všetky možné prierezy (*Petrescu-Dîmbovița 1977*, tab. 271; 272), ktoré sa často vyskytujú spoločne. Na základe širokej škály referenčných údajov sú tyčinkovité hrivny s trapézovitým prierezom, resp. s nepravidelnými výliatkami známe predovšetkým z výskumu lokalít – Pobedim-Hradištia (*Studeníkova/Paulík 1983*, 141), Somotor, Gemer (*Novotná 1982*, 361), Devínska Nová Ves, Stupava (*Pančíková 2008*, 112) či z depotu Zvolen 1-Pustý Hrad (*Furmánek/Kuka 1973*, tab. 1).

MELČICE-LIESKOVÉ IV

(HB1a; cca 1075–1025 pr. Kr.)

158. Sekera so stredovými lalokmi

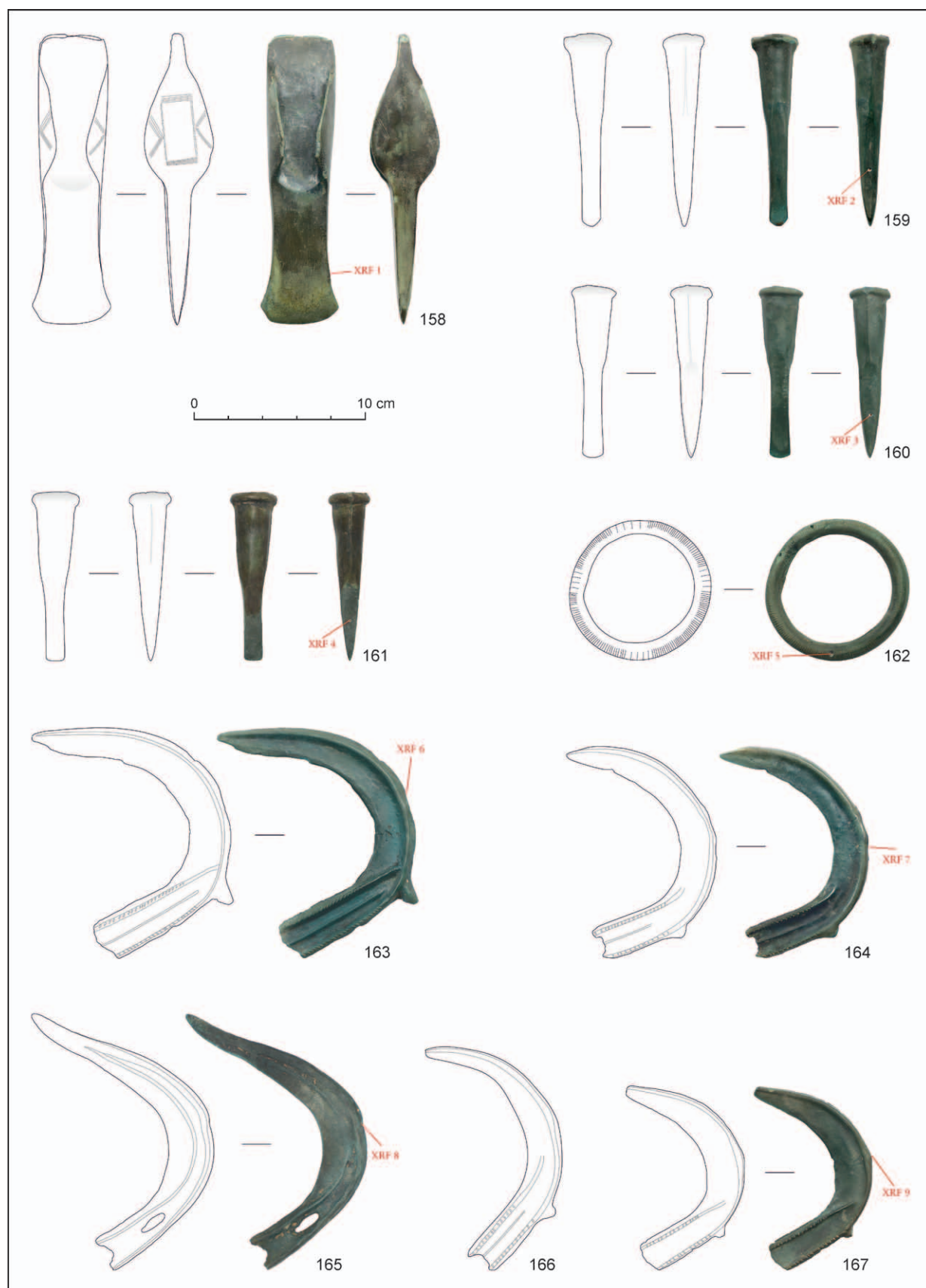
(obr. 7: 158)

Výnimočný a dlho prežívajúci archetyp bronzovej sekery s postrannými lalokmi (*Lappenbeil*), vyznačujúci sa pomerne štíhlym tvarom, jemným náznakom stredového schodíku a vejárovite rozšírenou čepeľou. Predmet má rovné, paralelne sa rozbiehajúce strany a opotrebované ostrie s konkávnymi ramenami – jednostranne odštiepené – k čomu pravdepodobne došlo ešte v praveku. Priečny rez má pravouhlý obdĺžnikový, mierne vypuklý a konkávný tvar. V oblasti lalokov jestvuje rytá výzdoba s jemnými geometrickými líniami v podobe jednoduchých vzorov – obdĺžnika postaveného na kratšej strane, so symetrickým dotykom dvoch krokvíc. Sekera prešla pomerne silnou chemickou degradáciou, povrch nadobúda zväčša tmavozelenú patinu, ale sú miesta, ktoré sú oxidované svetlozelenými koróznymi produktmi.

Rozmery: 16,9 × 4,6 × 4,1 cm.

ED-XRF spektroskopia: M-L IV/158 (tabela 1).

Hoci sekery so stredovými lalokmi veľmi jasne odkazujú na asociácie zvyčajne pozorovateľné pre stredné Podunajsko (*Mayer 1977*, 131; *Novotná 1970b*, 47) – tento exemplár prináša určitú originalitu, ktorá je vďaka rytej výzdobe veľmi informatívna. Určujúce argumenty zohľadňujúce priebeh bočných línii, tylovej časti alebo čepele sa nezdajú byť príliš typologicky relevantné (*Salaš 2005*, 35) – ráme

Obr. 7. Melčice-Lieskové IV (HB1a). Kresbová rekonštrukcia depotu Dolné Bradlo. Autor F. Ondrkál.

Tabela 1. Melčice-Lieskové IV. Prvkové zloženie depotu. ED-XRF spektroskopia. Autor F. Ondrkál.

Artefakt	Číslo vzorky	Predmet	Typ	Obsah stanovených prvkov [%]											
				Cu	Sn	As	Sb	Ag	Ni	Bi	Pb	Co	Au	Zn	Fe
M-L IV/158	aco_rfa_2467	sekera	–	89,85	7,17	0,80	0,62	0,18	0,57	–	0,45	0,04	0,02	0,16	0,07
M-L IV/159	aco_rfa_2468	dláto	–	95,10	2,93	0,69	0,29	0,08	0,49	–	0,20	0,04	0,02	0,06	0,05
M-L IV/160	aco_rfa_2469	dláto	–	94,60	3,45	0,54	0,27	0,11	0,50	0,01	0,39	0,02	0,01	0,08	–
M-L IV/161	aco_rfa_2470	dláto	–	90,31	7,64	0,72	–	0,06	0,93	–	0,10	0,05	0,02	0,06	0,03
M-L IV/162	aco_rfa_2466	prstenec	Gyermely	95,82	2,68	0,38	0,21	0,11	0,31	0,02	0,32	0,02	0,01	0,10	0,02
M-L IV/163	aco_rfa_2475	kosák	Uioara 1	93,85	4,01	0,92	0,84	0,28	0,51	0,02	0,38	0,03	0,02	0,14	0,01
M-L IV/164	aco_rfa_2474	kosák	Uioara 1	92,02	5,40	1,12	0,39	0,15	0,47	0,01	0,29	0,03	0,03	0,11	–
M-L IV/165	aco_rfa_2476	kosák	Josani 1	96,13	2,76	0,20	0,19	0,11	0,13	–	0,36	0,01	–	0,11	–
M-L IV/167	aco_rfa_2473	kosák	Uioara 8	91,96	5,23	0,78	0,56	0,27	0,50	0,02	0,49	0,04	0,01	0,13	0,01

spravidla zodpovedá chronologickej realite viazanej na včasný až stredný stupeň KPP, predovšetkým však depozičného horizontu Kurd (*Mozsolics 1985*, 30). Karpatských nálezov z horizontu depotov Gyermely (Trenčianske Bohuslavice) je v tomto prípade nedostatok, sú známe len z depotov Pirecse II, Márok a Rinyaszentkirály (*Mozsolics 1985*, tab. 90; 96; 200). Dlhé prežívanie sekier so stredovými lalokmi v období sliezskeho stupňa lužickej kultúry (HB1–HC1a) spoľahlivo dokumentuje hromadný nález z Banky (okr. Piešťany; *Novotná 1970b*, tab. 17).

159–161. Dláta s tuľajkou (obr. 7: 159–161)

Tri bronzové dláta (*Tüllenmeißel*) s kónicky rozšírenou tuľajkou kruhového prierezu. Bokorys artefaktov je mierne klinovitý, ústie tuľajky obklopuje jednoduchý prstenec a v strede sa čepeľ výrazne odsadzuje. Užšie strany opotrebovaných čepelí nesú známky rotačného pohybu. Exempláre sú patinované jednotnou tmavozelenou (č. 159, 160) či hnedozelenou (č. 161) oxidáciou. Bez postranných perforácií.

159. Rozmery: 11,3 × 2,7 cm.

160. Rozmery: 10,1 × 2,6 cm.

161. Rozmery: 9,8 × 2,8 cm.

ED-XRF spektroskopia: M-L IV/159–161 (tabela 1).

Údaje o antropologickom určení pohlavia označujú tuľajkové dláta ako častý inventár hrobevej výbavy najmä dospelých mužov (*Jockenhövel 2019*, 431), slúžiaci v bežnom *modus operandi* na vyhladzovanie drevených povrchov, výrobu drobných misiek, ale menej už na opracovanie veľkého a masívneho dreva (*Capelle 1980*, 35). Väčšina dlát má rovnaký dizajn bez ohľadu na ich časovú a priestorovú príslušnosť,

blížišie opísanú v depote Melčice-Lieskové III (č. 141; táto štúdia).

162. Liaty prstenec typu Gyermely (obr. 7: 162)

Uzatvorený bronzový kruh s mierne splošteným kruhovým profilom a dekoráciou so štyrmi zhlukmi paralelných rytých čiar, delených bodkovanými líniami. Exemplár má matný tmavozelený povrch so škvrnami jasnozelennej patiny, odstráneným a zalešteným odlievacím švom a známkami defektov odliatku, ako napríklad plynová pórovitosť. Výzdoba vykazuje intenzívne stopy zošúchania.

Priemer: 8,3 cm.

ED-XRF spektroskopia: M-L IV/162 (tabela 1).

Sploštené liate prstence typu Gyermely sa stali veľmi výrazným regionálnym znakom stredného stupňa KPP v západnej časti Karpatského oblúka, ktoré sa objavujú aj v depote Melčice-Lieskové III (č. 143, 144; táto štúdia).

163, 164, 166. Kosáky typu Uioara 1, variant Ducové (obr. 7: 163, 164, 166)

Súprava troch stredne veľkých, polkruhovite zakrivených kosákov jednotného typu Uioara 1, variantu Ducové (*Furmánek/Novotná 2006*, 76–78), s rovnou jazykovitou rukoväťou a šikmo presekávanými uchopovacími rebrami. Prechod čepele a rukováti kosáku č. 163 je priamočiary, u kosákov č. 164 a 166 sa ventrálne rebro diagonálne odchyľuje od pozdĺžnej osi a postupne stráca svoju plasticitu. V nižších partiách dorzálnych rebier sú umiestnené drobné postranné výčnelky, ktoré sú mierne

ohnuté smerom od priečnej roviny rukoväti. Bázy rukoväti sú len mierne nepravidelne vykrojené. Artefakty majú sýtozelenú/zeleno-sivú ušľachtilú (miestami delaminovanú) patinu, na niekoľkých miestach s viditeľnými stopami silnejšej oxidácie. V ploche zreteľne vykazujú stopy tepacieho kladivka.

163. Rozmery: 13,4 × 11,7 cm.

164. Rozmery: 12,4 × 8,7 cm.

166. Rozmery: 13,1 × 8 cm.

ED-XRF spektroskopia: M-L IV/163, 164 (tabela 1).

Exempláre č. 163, 164 a 166 z depotu Melčice-Lieskové IV ponúkajú jednoduchú paralelizáciu, ktorá nebráni ich datovaniu do rámca stupňov BD-HA2, ktoré je skoršie zmieňované u kosákov Melčice-Lieskové III (č. 132–135; táto štúdia).

165. Kosák typu Josani 1

(obr. 7: 165)

Variant esovito vedeného kosáku bez postranného trňa, s vysokou a zakrivenou polkruhovitou čepeľou, ktorá je zakončená hrotitým terminálom. Vnútorne rebro rukoväte prechádza cez čepeľ nerovnomernou kľukatou krivkou a sleduje dorzálnu rebro až ku koncu ostria. Finálny produkt je nezdobený, s prítomnosťou oválneho a nepravidelného otvoru na nit. Korózia spôsobená depozíciou nadobudla sýtu tmavozelenú farbu a hladkú povrchovú patinu po celom povrchu.

Rozmery: 15 × 10,7 cm.

ED-XRF spektroskopia: M-L IV/165 (tabela 1).

Počnúc úrovňou nadregionálnych asociácií, ktoré boli opísané inde (Melčice-Lieskové III, č. 137; táto štúdia), lokálne nálezy typologickej skupiny Josani 1 z lužickej kultúrnej oblasti Západných Karpát korešpondujú s exemplármi z obce Kláštor pod Znievom (*Furmánek/Novotná 2006*, č. 446) a depotom Štramberg 4-Kotouč (HB1), obsahujúcim Říhovského skupinu III, typ 4, variant A (*Ohne Seitenabsatz, mit Nietloch und mit zwei Griffrippen; Říhovský 1989*, 68).

167. Kosák typu Uioara 8-Špálnaca 1

(obr. 7: 167)

Menší odliatok kosáku obzvlášť rozpoznateľného typu Uioara 8-Špálnaca 1 s polkruhovitou čepeľou a dvomi šikmo zúbkovanými uchopovacími rebrami, z ktorých vnútorné prebieha priamočiaro k dorzálnemu, kde sa voľne stráca (*Petrescu-Dîmbovița 1978*, 39). Oblasť medzi okrajovými rebrami zostáva voľná a bez otvoru pre nit. Približne v polo-

vici dorzálneho rebra sa nachádza dobre viditeľný, mierne zabrusený odlievací šev, pričom postranný trň v hornej časti úchopového jazyka je u kosáku malý, trojuholníkový, a v tomto prípade vyhnutý smerom od priečnej roviny rukoväte. Kriedová patina má matnú šedo-zelenú farbu, v niektorých úsekoch so svetlohnedou hlinitou krustou. Okraje mierne poškodené (naštrbené), hrot intaktný.

Rozmery: 10,7 × 6,9 cm.

ED-XRF spektroskopia: M-L IV/167 (tabela 1).

Kým nebudú k dispozícii rozsiahlejšie štúdie, možno konštatovať, že skupina Uioara 8 je nielen početná, ale aj nahromadená v depotoch v rámci širokej časovej škály, ktorej ťažiskom je celé staršie až mladšie obdobie spoločností KPP (Melčice-Lieskové II; č. 125, 126; táto štúdia).

DISKUSIA

Úložisko Melčice-Lieskové I (BD/HA) vyniká niekoľkými jedinečnosťami, ktoré výrazne prispievajú k jeho osobitosti. Prezentácii typového spektra dominuje bronzový palcát typu Gáva (č. 1) a náplečný kruh typu Šalgotarján (č. 2), ktoré reprezentujú metalurgickú tradíciu hornej Tisy; plechové chrániče končatín (č. 5–8) a veľkorozmerové špirály typu Sliache (č. 4; 9–16) skôr odrážajú historické súvislosti stredodunajského dielenského okruhu v období depozičného horizontu Malá Vieska-Buzica. Vzhľadom na relatívnu blízkosť nálezu k sídliskovej polohe Ivanovce-Skala kompozícia viac pripomína model depotov stredodunajského než lužického kultúrneho pásma. V tejto súvislosti bola okolo roku 1200 pr. Kr. zaznamenaná veľká spoločenská nestabilita (*Ondrkál 2022b*), ktorú môže na historickom pozadí veľmi dobre dokumentovať uloženie depotu v tzv. ústupovej pozícii na styku dvoch kultúrnych zón. Celkovo sa zdá rozumné tvrdiť, že predmety z depotu Melčice-Lieskové I boli zriedkavým prepychom, a že fascináciu týmito veľkými, atraktívnymi a bohato zdobenými bronzami zdieľala aj populácia doby bronzovej, ktorá v nich videla spojitosť s konkrétnou osobnosťou spoločenského alebo politického významu.

Hromadné nálezy Melčice-Lieskové II–IV (HB1a) obsahujú veľké množstvo predmetov, charakteristických najmä „dlhým“ relatívnym chronologickým vzorom, pozostávajúcim z materiálu niekoľkých horizontov (Somotor-Lúčky *ante quem*). Typologická variabilita môže byť pozorovateľná na rôznych faktoroch, vrátane tvaru, výzdoby, materiálu, techniky výroby alebo iných charakteristík artefaktu. V týchto lužických depotoch jestvuje veľká rozmanitosť predmetov bez jasnej tematickej alebo

funkčnej súvislosti, čo môže byť indikátorom toho, že predmety boli uložené z rôznych dôvodov – ale nie výhradne z votívnych. Mnohé z bronzových predmetov vykazujú známky fragmentácie, opotrebovania alebo opravy. Vzhľadom na to, že v polohách Horné a Dolné Bradlo bolo odkryté celé spektrum solitérnych nálezov, depoty preukazujú oveľa užšie spojenie s výšinným sídliskom a jeho bezprostredným okolím. Môžeme predpokladať, že depot Melčice-Lieskové II – pokiaľ ide o ochranu pred vonkajšími vplyvmi – nesie logické usporiadanie v protistojných bronzových nádobách. Môže to naznačovať, že predmety boli ponechané v dôsledku konfliktu alebo úteku pred hrozbou, prípadne ako votívneho prerozdelenia časti vojnovnej koristi. Vysokohorská oblasť Bielych Karpát však mohla byť osídlená sezónne v dôsledku zmeny počasia, pastvy alebo iných cyklických faktorov. V týchto oblastiach sa mohli predmety pravidelne ukladať a vyzdvihovať.

Bronzové depozitá Melčice-Lieskové I-Prchová (BD/HA; cca 1225–1175 pr. Kr.), Melčice-Lieskové II-Horné Bradlo a Melčice-Lieskové III–IV-Dolné Bradlo (HB1a; cca 1075–1025 pr. Kr.) poskytujú vzácnu príležitosť identifikovať chronologickú nadväznosť hromadného ukladania kovov v centrálnej oblasti Bielych Karpát. Existujúce materiálne dôkazy potvrdzujú existenciu archaickej obchodnej siete v styčnej oblasti lužických a stredodunajských KPP, kombinujúc tiež artefakty vzdialeného geografického pôvodu, akým je juhovýchod Karpatskej kotliny alebo severné Alpy. Pôsobivá typologická škála tu očividne nie je náhodným zoskupením bronzových artefaktov; je skôr súbežnou kombináciou nástrojov alebo šperkov, ktoré možno prináležia konkrétnej spoločenskej skupine. Depoty dokonca obsahujú predmety dedené po celé generácie, s morfológickými znakmi založenými na odlišných technologicko-typologických princípoch.

ZÁVER

Chronologické modely s nedostatočným rozlíšením môžu rýchlo zvieť ku skresleniu krátkych intenzívnych fáz, vyskytujúcich sa na historickom pozadí, k vyjadreniu časovej úrovne niekoľkých generácií. Hromadné nálezy Melčice-Lieskové I (BD/HA; cca 1225–1175 pr. Kr.) a Melčice-Lieskové II–IV (HB1a; cca 1075–1025 pr. Kr.), okr. Trenčín – s použitím rozsiahleho typologického rozboru a štruktúrovanej dokumentačnej základne – svedčia skôr o vlnovom, epizodickom a regionálnom charaktere depotov v centrálnej oblasti Bielych Karpát ako reakcii na konkrétne spoločenské a politické udalosti, akými sú vojenské

operácie či iné konflikty. Ako dokazujú fortifikačné systémy v bielokarpatskom masíve (Horné Srnie, Mikušovce, Vršatské Podhradie), v mladšom období KPP dosiahla vojna, v zmysle medziľudského násillia medzi komunitami, doposiaľ nepoznanú kvalitu, často zameranú na fyzickú likvidáciu celých populácií (*Jantzen a i. 2011*). Hromadné nálezy výzbroje a výstroje, bežne v desiatkach kusov (*Kubinyi 1887; Mozsolics 1954*), silne naznačujú posun k vytvoreniu organizovaných stálych družín profesionálnych vojakov a funkčné dôkazy, ako sú stopy boja na bronzových zbraniach (*Tarbay 2021*), vypálené alebo zničené opevnenia (Zemianske Podhradie; *Veličik/Romsauer 1998*) a zranenia na kostrách (*Breitinger 1980, 89*) ilustrujú, že ozbrojené strety boli skutočne neoddeliteľnou súčasťou života týchto spoločenstiev.

Model depozičných horizontov vytvorený W. A. von Brunnom (1968) môže byť v tejto súvislosti zavádzajúci, keďže predpokladá kontinuálnu a spojitú depozičnú, ktorú vyjadruje princípom ekvivalencie jednorazového momentu uloženia eponymných depotov a Reineckeho fáz trvajúcich 50 až 100 rokov. Diskusia boli však zväčša vedené o problémoch relatívnej chronológie v zmysle materiálnych horizontov, ale vynaložilo sa prekvapivo málo úsillia na pochopenie základnej otázky – do akej miery sú jednotlivé depozičné horizonty a ich prechody indikátormi náhlých a hromadných spoločenských udalostí? Pravidelný votívny výklad – ktorý je možno ešte stále preceňovaný prúdom konceptuálneho myslenia severskej a anglosaskej školy (*Hansen 1994; Kristiansen 1994*) – menej preferuje archeologický empirizmus, ktorý je skresľovaný interpretáciou samotných archeológov, viac naklonených k abstraktným náboženským interpretáciám v dôsledku ich vlastných očakávaní alebo predpojatostí. Ak bola spoločnosť KPP mimoriadne konzervatívna v kultových a náboženských sférach ako napríklad v pohrebnom ríte, potom sa javí ako pravdepodobné, že mala aj pevne stanovené votívne tradície depozičie kovov. Ak sú však tieto tradície nekonzistentné počas dlhých období, mohlo by ísť o dôkaz proti všeobecnému a pravidelnému votívnemu deponovaniu kovov (*Ondrkál 2022a*).

U kultúr praktizujúcich votívne deponovanie bolo možné predpokladať obetovanie predmetov špecificky navrhnutých pre tento účel, prípadne s rituálnou alebo náboženskou ikonografiou – karpatské záznamy bronzu však nevykazujú takmer žiadny dopyt po predmetoch súvisiacich s kultovými alebo náboženskými aktivitami (*Mozsolics 1985*). V prípade väčšiny bronzových predmetov KPP v depotoch je ich povaha utilitárna a bez náboženských symbolov (*Novotná 1970a*). Ak by išlo

o artefakty čisto pre rituálne alebo obetné účely, očakávalo by sa tiež, že by predmety v depozíciách mali podobnú hodnotu – v hromadných nálezoch však nachádzame kombináciu cenných, ale aj bežných či odpadových predmetov (Ondrkál 2018). Tiež úplne absentuje súbor iných sprievodných predmetov, symbolov alebo materiálov (spálenisko, kultové idoly, zvieracie kosti, rastlinné obety), čo viac svedčí proti všeobecnému votívnemu depozovaniu. Pravidelné votívne ukladanie bronzu v tak mimoriadnych pozorovaných množstvách je historicky len málo pravdepodobným fenoménom, keďže preň v histórii ľudstva neexistuje žiadna skutočná etnografická alebo historická paralela. Karpatské bronzové depozitá nesú väčšiu podobnosť s mincovými depotami posledného tisícročia (Hlinka/Kraskovská/Novák 1968) – ich materiálna hodnota, epizodický výskyt, uloženie v oblasti ústupových zón, opevnení, horských hrebeňov, či jaskýň – odráža trvalé vzorce ľudského správania sa vo vojnových stavoch.

Vzhľadom k úzkemu kontextu kovových depotov a vojenstva doby bronzovej (Mödlinger 2018) je pravdepodobné, že u KPP existovali kodifikované spoločenské pravidlá v súvislosti s nakladaním a privlastňovaním si vojrovej koristi – jej čiastočné zasvätenie mohlo byť v niektorých kultúrach a v určitých historických obdobiach symbolickým spôsobom, ako vyjadriť vďaku za víťazstvo (Ondrkál 2022b), zabezpečiť si priazeň do budúcnosti alebo legitímne potvrdiť svoje nároky na korisť. Bol by to spôsob, ako sa zabezpečovalo, že náboženské authority podporovali vládnucu triedu, ako aj spôsob, ako legitimizovať vojnové výboje v očiach

obyvateľstva. V starovekom Grécku bolo bežné, že po vojenskom víťazstve bola časť koristi venovaná svätyniam a chrámom – po mnohých víťazstvách boli koristi a trofeje zobrazované v chrámoch, ako sú Delos alebo Olympeion v Aténach (Pritchett 1975). V prípade, ak vojaci v starovekom Izraeli získali korisť z vojenských výprav, časť tejto koristi (vrátane zlata, striebra, bronzových artefaktov a dokonca aj osôb) bola venovaná svätostánku (Gorman 2009). V ranom islame, po bitkách, bola korisť (nazývaná *ghanimah*) rozdelená podľa prísnych pravidiel. Päťina koristi, známa ako *khums*, bola vyhradená pre Alaha, proroka Mohameda a určité skupiny vyhradených osôb, zatiaľ čo zvyšok bol rozdelený medzi vojakmi (Sachedina 1980). Na základe archeologických dát možno u KPP uvažovať o štyroch druhoch nakladania s korisťou:

1. Prerozdelenie: po víťaznom boji alebo rabovaní by sa korisť rozdelila medzi vojakov. Toto rozdelenie mohlo byť založené na rôznych kritériách, ako je hodnosť, prínos k bitke alebo doba služby. Takéto prerozdeľovanie by vyústilo v masívnu fragmentáciu bronzov.
2. Zadržanie: časť koristi mohla byť zadržaná pre financovanie budúcich vojenských výprav, žoldu, alebo na výrobu nových zbraní a výbavy.
3. Podiel pre kmeňové zriadenie: zlomky bronzu, ak boli používané ako platidlo, mohli vytvárať samostatnú ekonomiku v podobe štandardizovaných jednotiek bez zámeru využitia na metalurgické účely.
4. Zasvätenie: vojenský náčelník by symbolicky zlikvidovali zbrane porazených strán a zasvätili časť vojrovej koristi pre náboženské inštitúcie.

LITERATÚRA

- Anati 1972 – E. Anati: La stele di Ossimo. *Bollettino del Centro camuno di studi preistorici* 8, 1972, 81–119.
- Angeli/Neuninger 1963–1964 – W. Angeli/H. Neuninger: Ein urnenfelderzeitlicher Depotfund aus der Gegend des Plattensees. *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien* 93–94, 1963–1964, 77–89.
- Bader 1972 – T. Bader: Apărătorul de brăț în bazinul carpato-danubian. Die Handschutzspirale im Donauländischen Karpatenraum. *Satu Mare. Studii și comunicări. Arheologie* 2, 1972, 85–100.
- Bader 1983 – T. Bader: *Die Fibeln in Rumänien*. Prähistorische Bronzefunde XVI/6. Stuttgart 1983.
- Balaša 1964 – G. Balaša: *Zvolen v období lužickej kultúry*. Náš kraj 39. Banská Bystrica 1964.
- Barnett 1938 – H. G. Barnett: The Nature of the Potlatch. *American Anthropologist* 40, 1938, 349–358.
- Basler a i. 1984 – Đ. Basler/A. Benac/S. Gabovec/M. Garašanin/N. Tasić/B. Čović/S. Vinski-Gasparini (red.): *Praistorija jugoslavenskih zemalja IV. Bronzová doba*. Sarajevo 1984.
- Bartík 2007 – J. Bartík: Predmety z doby bronzovej zo súkromnej zbierky. *Zborník SNM 101. Archeológia* 17, 2007, 15–34.
- Bartík 2018 – J. Bartík: Nová šálka typu Friedrichsruhe zo západného Slovenska. In: *Benediková/Horňák 2018*, 25–36.
- Bartík/Jelínek 2020 – J. Bartík/P. Jelínek: Hromadné nálezy bronzového veku. In: I. Bazovský (zost.): *Poklady z Malých Karpát. Nálezy z vrchov a nížin. Katalóg výstavy*. Bratislava 2020, 15–34.
- Batović 1984 – Š. Batović: Kasno bronzová doba na istočnom Jadranskom Primorju. In: *Basler a i. 1984*, 271–373.
- Benediková/Horňák 2018 – L. Benediková/M. Horňák (ed.): *Sídla, artefakty a čas... Zborník štúdií o dobe bronzovej a dobe halštatskej k 75. narodeninám Ladislava Veliačika*. Archaeologica Slovaca Monographiae. Communicationes 21. Nitra – Vrútky 2018.
- Betzler 1974 – P. Betzler: *Die Fibeln in Süddeutschland, Österreich und der Schweiz I (Urnenfelderzeitliche Typen)*. Prähistorische Bronzefunde XIV/3. München 1974.

- Bradley 1990 – R. Bradley: *The Passage of Arms. An archaeological analysis of prehistoric hoards and votive deposits*. Cambridge 1990.
- Breitingner 1980 – E. Breitingner: Skelette aus einer späturnenfelderzeitlichen Speichergrube in der Wallburg von Stillfried an der March, NÖ. In: F. Felgenhauer (Hrsg.): *Forschungen in Stillfried* 4. Veröffentlichungen der Österreichischen Arbeitsgemeinschaft für Ur- und Frühgeschichte 13/14. Wien 1980, 45–106.
- von Brunn 1954 – W. A. von Brunn: Eine unbekannte Bronzeschale aus Ostdeutschland. *Germania* 32, 1954, 284–293.
- von Brunn 1958 – W. A. von Brunn: Der Schatz von Frankleben und die mitteldeutschen Sichelfunde. *Prähistorische Zeitschrift* 36, 1958, 1–70.
DOI: <https://doi.org/10.1515/prhz.1958.36.1.1>
- von Brunn 1968 – W. A. von Brunn: *Mitteldeutsche Hortfunde der jüngeren Bronzezeit*. Text. Römisch-Germanische Forschungen 29. Berlin 1968.
- von Brunn 1980 – W. A. von Brunn: Eine Deutung spätbronzezeitlicher Hortfunde zwischen Elbe und Weichsel. *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission* 61, 1980, 91–150.
- Budinský-Krička 1970 – V. Budinský-Krička: Bronzový depot z Bodrogu, okres Trebišov. *Študijné zvesti AÚ SAV* 18, 1970, 25–62.
- Budinský-Krička a i. 1962 – V. Budinský-Krička/M. Lamiová-Schmiedlová/Z. Šuhajliková-Pivovarová/S. Šiška: Archeologický výskum na východnom Slovensku roku 1961. *Študijné zvesti AÚ SAV* 9, 1962, 288–304.
- Capelle 1980 – T. Capelle: *Holzschneidkunst vor der Wikingerzeit*. Offa-Ergänzungsreihe 3. Neumünster 1980.
- Czajlik 2012 – Z. Czajlik: *A Kárpát-medence fémnyersanyag-forgalma a későbronzkorban és a vaskorban*. Budapest 2012.
- Čović 1983 – B. Čović: Gasinačka kulturna grupa. In: Basler a i. 1984, 413–432.
- Dietrich 2009 – O. Dietrich: Ein kleiner Bronzedepotfund aus der Siedlung von Rotbav, 'La Pârauf' sowie einige Gedanken zum Auftreten zyprischer Schleiffennadeln in der Noua-Kultur. *Analele Banatului. Serie nouă. Arheologie – Istorie* 17, 2009, 97–106.
- Drechsler-Bižić 1979 – R. Drechsler-Bižić: Nekropola brončanog doba u pećini Bezdanjači kod Vrhovina. *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 12–13, 1979, 27–78.
- Eggert 2012 – M. K. H. Eggert: *Prähistorische Archäologie. Konzepte und Methoden*. Tübingen – Basel 2012.
- Falkenstein 2017 – F. Falkenstein: Zum Wandel der Bestattungssitten von der Hügelgräber- zur Urnenfelderkultur in Süddeutschland. In: D. Brandherm/B. Nessel (Hrsg.): *Phasenübergänge und Umbrüche im bronzezeitlichen Europa*. Beiträge zur Sitzung der Arbeitsgemeinschaft Bronzezeit auf der 80. Jahrestagung des Nordwestdeutschen Verbandes für Altertumsforschung. Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie 297. Bonn 2017, 77–96.
- Furmánek 1970 – V. Furmánek: Výzkum ve Vršatském Podhradí. *Študijné zvesti AÚ SAV* 18, 1970, 63–74.
- Furmánek 1973 – V. Furmánek: Bronzová industrie středodunajské mohylové kultury na Moravě. *Slovenská archeológia* 21, 1973, 25–145.
- Furmánek 1974 – V. Furmánek: K datování hromadného nálezu bronzových předmětů z Mankovic, okr. Nový Jičín. *Archeologický sborník* 1974, 54–65.
- Furmánek 1977 – V. Furmánek: Pilinyer Kultur. *Slovenská archeológia* 25, 1977, 251–370.
- Furmánek 1980 – V. Furmánek: *Die Anhänger in der Slowakei*. Prähistorische Bronzefunde XI/3. München 1980.
- Furmánek 2004 – V. Furmánek: *Zlatý vek v Karpatoch. Kermika a kov doby bronzovej na Slovensku (2300–800 pred n. l.)*. Nitra 2004.
- Furmánek/Kuka 1973 – V. Furmánek/P. Kuka: Bronzový depot piliňské kultury ze Zvolena. *Archeologické rozhledy* 25, 1973, 603–614.
- Furmánek/Novotná 2006 – V. Furmánek/M. Novotná: *Die Sicheln in der Slowakei*. Prähistorische Bronzefunde XVIII/6. Stuttgart 2006.
- Furmánek/Veliačik/Vladár 1991 – V. Furmánek/L. Veliačik/J. Vladár: *Slovensko v dobe bronzovej*. Bratislava 1991.
- Gedl 1995 – M. Gedl: *Die Sicheln in Polen*. Prähistorische Bronzefunde XVIII/4. Stuttgart 1995.
- Gedl 2004 – M. Gedl: *Die Fibeln in Polen*. Prähistorische Bronzefunde XIV/10. Stuttgart 2004.
- Gollub 1960 – S. Gollub: *Endbronzezeitliche Gräber in Mittel- und Oberschlesien: ein Beitrag zur Gliederung der Lausitzer Kultur*. Bonn 1960.
- Gorman 2009 – F. H. Gorman: 'Sacrifices and Offerings'. In: K. D. Sakenfeld/S. E. Balentine/B. K. Blount (eds.): *The New Interpreter's Dictionary of the Bible* 5. Nashville 2009, 20–32.
- Gottwald 1931 – A. Gottwald: *Můj archeologický výzkum. Soupis předhistorických starožitností, vykopaných na sídlišťích, v hrobech, jednotlivě nasbíraných i zachráněných a nahodilých nálezů*. Národopisní a průmyslové museum Prostějov 2. Prostějov 1931.
- Hahnel 1994 – B. Hahnel: Funde der mittleren Bronzezeit, der älteren Umenfelderzeit sowie der Spätlatène- und Römerzeit in Wien 23, Sulzengasse. *Archaeologia Austriaca* 78, 1994, 29–56.
- Hampel 1886 – J. Hampel: *A bronzkor emlékei Magyarhonban I Rész: Képes atlasz*. Budapest 1886.
- Hampel 1896 – J. Hampel: *A bronzkor emlékei Magyarhonban III Rész: Áttekintő ismertetés*. Budapest 1896.
- Hampel 1902 – J. Hampel: *A nemzeti múzeum régiségtár gyarapodása 1902-ben*. *Archaeologiai Értesítő* 22, 1902, 419–448.
- Hansen 1994 – S. Hansen: *Studien zu den Metalldeponierungen während der älteren Urnenfelderzeit zwischen Rhôneal und Karpatenbecken*. Teil 1. Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie 21. Bonn 1994.
- Hänsel 1968 – B. Hänsel: *Beiträge zur Chronologie der mittleren Bronzezeit im Karpatenbecken I, II*. Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte des Mittelmeer-Kulturräume 7, 8. Bonn 1968.
- Heilmann/Schunke 2004 – H. Heilmann/T. Schunke: Metall in Form – Neue Funde zur bronzezeitlichen Metallverarbeitung aus Mitteldeutschland. In: H. Meller (Hrsg.): *Der geschmiedete Himmel. Die weite Welt im Herzen Europas vor 3600 Jahren*. Halle (Saale) 2004, 110–113.
- Hladíková/Makarová 2022 – K. Hladíková/E. Makarová: Final Bronze Age hoard with a cup of Jenišovice type from Bzince pod Javorinou. *Študijné zvesti AÚ SAV* 69, 2022, 65–95.
DOI: <https://doi.org/10.31577/szausav.2022.69.3>
- Hlinka/Kraskovská/Novák 1968 – J. Hlinka/L. Kraskovská/J. Novák: *Nálezy středovekých a novovekých mincí na Slovensku*. Nálezy mincí na Slovensku 2. Bratislava 1968.
- Hoernes 1904 – M. Hoernes: *Őskori és római leletek Magyarországból a bécsi udvari természetrajzi múzeumban*. *Archaeologiai Értesítő* 24, 1904, 204–211.
- Cheben 1998 – I. Cheben: Hradisko lužickej a púchovskej kultúry v Hornom Srní. *AVANS* 1996, 1998, 79–81.
- Childe 1949 – V. G. Childe: *The First Bronze Vases to be made in Central Europe*. *Acta Archaeologica* 20, 1949, 257–264.

- Ilon 2014 – G. Ilon: Opfergrube der Hügelgräberkultur in der Gemarkung von Ménfőcsanak Spiralornament Auf Einem Tonfries Eines Gebäudes. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 65, 2014, 5–42.
DOI: <https://doi.org/10.1556/AArch.65.2014.1.1>
- Ilon 2018 – G. Ilon: Újabb velemlé urnamezős kori öntőformák. A Szent Vid-i és a gőri féművés központ jelentősége az urnamezős kori Kárpát-medencében. *Savaria* 40, 2018, 115–135.
- Jahn 2013 – Ch. Jahn: *Symbolgut Sichel. Studien zur Funktion spätbronzezeitlicher Griffzungensicheln in Depotfunden. Teil 1. Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie* 236. Bonn 2013.
- Jankovits 2017 – K. Jankovits: *Die bronzezeitlichen Anhänger in Ungarn. Studia ad Archaeologiam Pazmaniensia* 9. Budapest 2017.
- Jantzen a i. 2011 – D. Jantzen/U. Brinker/J. Orschiedt/J. Heine-meier/J. Piek/K. Hauenstein/J. Krüger/G. Lidke/H. Lübke/R. Lampe/S. Lorenz: A Bronze Age battlefield? Weapons and trauma in the Tollense Valley, north-eastern Germany. *Antiquity* 85, 2011, 417–433.
DOI: <https://doi.org/10.1017/S0003598X00067843>
- Jockenhövel 2019 – A. Jockenhövel: Tüllenmeißel in bronze- und ältereisenzeitlichen Gräbern Alteuropas. Zur frühen Geschichte eines Werkzeugs. In: M. S. Przybyła/K. Dzięgielewski (eds.): *Chasing Bronze Age rainbows. Studies on hoards and related phenomena in prehistoric Europe in honour of Wojciech Blajer. Prace Archeologiczne* 69. Kraków 2019, 431–464.
- Kacsó 2015 – C. Kacsó: Bronzefunde vom Typ Uriu-Ópályi in der Maramuresch (Rumänien). In: I. Szathmári (Hrsg.): *An der Grenze der Bronze- und Eisenzeit. Festschrift für Tibor Kemenczei zum 75. Geburtstag*. Budapest 2015, 253–272.
- Kavuljak 1940 – A. Kavuljak: Bronzový nálež z Nižnej nad Oravou. *Časopis Muzeálnej slovenskej spoločnosti* 31, 1940, 76–78.
- Kemenczei 1965 – T. Kemenczei: Die Chronologie der Hortfunde von Typ Rimaszombat. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* 5, 1965, 105–175.
- Kemenczei 1984 – T. Kemenczei: *Die Spätbronzezeit Nordostungarns. Archaeologia Hungarica. Series Nova* 51. Budapest 1984.
- Kemenczei 1996 – T. Kemenczei: Angaben zur Frage der endbronzezeitlichen Hortfundstufen im Donau-Theißgebiet. *Communicationes Archaeologicae Hungariae* 1996, 53–92.
- Kobal' 2000 – J. V. Kobal': *Bronzezeitliche Depotfunde aus Transkarpatien (Ukraine). Prähistorische Bronzefunde* XX/4. Stuttgart 2000.
- Krämer 1985 – W. Krämer: *Die Vollgriffschwerter in Österreich und der Schweiz. Prähistorische Bronzefunde* IV/10. München 1985.
- Kristiansen 1994 – K. Kristiansen: The Emergence of the European World System in the Bronze Age: Divergence, Convergence and Social Evolution during the First and Second Millennia BC in Europe. In: K. Kristiansen/J. Jensen (eds.): *Europe in the First Millennium B.C. Sheffield Archaeological Monographs* 6, 1994, 7–30.
- Kubinyi 1887 – M. Kubinyi: A Komjáthnai bronzlelet. *Archaeologiai Értesítő* 7, 1887, 385–392.
- Kujovský 2015 – R. Kujovský: Lužický kultúry komplex. In: V. Furmánek (zost.): *Staré Slovensko 4. Doba bronzová. Archaeologica Slovaca Monographiae. STASLO* 4. Nitra 2015, 174–184.
- Kürti 1929 – J. Kürti: Bronzový nálež pri Vyšnom Sliači v Liptove. *Sborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti* 23, 1929, 33–35.
- Kvietok/Zachar 2018 – M. Kvietok/T. Zachar: Depot bronzových predmetov zo záveru neskej doby bronzovej až staršej doby železnej z Hornej Mičinej (okres Banská Bystrica). In: *Benediková/Horňák* 2018, 215–227.
- Kytlicová 1991 – O. Kytlicová: *Die Bronzegefäße in Böhmen. Prähistorische Bronzefunde* II/12. Stuttgart 1991.
- Kytlicová/Vokolek/Bouzek 1964 – O. Kytlicová/V. Vokolek/J. Bouzek: Zur urnenfelderzeitlichen Chronologie Böhmens. *Acta Musei Reginaehradensis* 7, 1964, 143–180.
- Langenhan 1890 – A. Langenhan: Fibelfunde in Schlesien. *Schlesiens Vorzeit in Bild und Schrift* 5/4, 1890, 95–112.
- Lehóczky 1910 – T. Lehóczky: Bereg- és Ungmegyei leletek a bronzkorból. *Archaeologiai Értesítő* 30, 1910, 255–262.
- Makarová 2008 – E. Makarová: Ženský kroj lužické kultúry v dobe bronzovej na Slovensku. Pokus o rekonštrukciu na základe hrobových náleзов a depotov. *Štúdiijné zvesti AU SAV* 44, 2008, 65–191.
- Martin 2009 – J. Martin: *Die Bronzegefäße in Mecklenburg-Vorpommern, Brandenburg, Berlin, Sachsen-Anhalt, Thüringen und Sachsen. Prähistorische Bronzefunde* II/16. Stuttgart 2009.
- Mayer 1977 – E. F. Mayer: *Die Äxte und Beile in Österreich. Prähistorische Bronzefunde* IX/9. München 1977.
- Medoěký 1931 – M. Medoěký: Hromadný nálež z Bologdu (okr. Košice). *Památky archeologické* 37, 1931, 92, 93.
- Moravčík 1991 – J. Moravčík: Archeologické nálezy v Považskom múzeu v rokoch 1981–1985. *Vlastivedný Zborník Považia* 16, 1991, 5–42.
- Mozsolics 1954 – A. Mozsolics: Neue hallstattzeitliche Helmfunde aus Ungarn. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 5, 1954, 35–54.
- Mozsolics 1967 – A. Mozsolics: *Bronzefunde des Karpatenbeckens. Depotfundhorizonte von Hajdúsámson und Kosziderpadlás*. Budapest 1967.
- Mozsolics 1973 – A. Mozsolics: *Bronze- und Goldfunde des Karpatenbeckens. Depotfundhorizonte von Forró und Ópályi*. Budapest 1973.
- Mozsolics 1975 – A. Mozsolics: Somogy megyei bronzleletek. (Bronzefunde aus Komitat Somogy.) *Somogy Megyei Múzeumok Közleményei* 2, 1975, 5–21.
- Mozsolics 1984 – A. Mozsolics: Ein Beitrag zum Metallhandwerk der ungarischen Bronzezeit. *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission* 65, 1984, 19–72.
- Mozsolics 1985 – A. Mozsolics: *Bronzefunde aus Ungarn. Depotfundhorizonte von Aranyos, Kurd und Gyermely*. Budapest 1985.
- Mödlinger 2018 – M. Mödlinger: Body Armour in the European Bronze Age. In: A. Dolfini/R. J. Crellin/Ch. Horn/M. Uckelmann (eds.): *Prehistoric Warfare and Violence Quantitative and Qualitative Approaches*. Luxemburg 2018, 177–198.
DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-319-78828-9_9
- Muhle 2008 – B. Muhle: *Vorderasiatische Keulen und ihr Umfeld vom 9. bis ins frühe 1. Jt. v. Chr. Typologie und Deutung. Inaugural-Dissertation. Ludwig-Maximilians-Universität München*. München 2008.
DOI: <https://doi.org/10.5282/edoc.10156>
- Müller-Karpe 1959 – H. Müller-Karpe: *Beiträge zur Chronologie der Urnenfelderzeit nördlich und südlich der Alpen. Römisch-Germanische Forschungen* 22. Berlin 1959.
- Nessel 2012 – B. Nessel: Alltägliche Abfallprodukt oder Marker bevorzugter Gusstechnik? Zu bronzenen Gusszapfen zwischen Karpaten und Ostsee. In: I. Heske/B. Horejs (Hrsg.): *Bronzezeitliche Identitäten und Objekte. Beiträge aus den Sitzungen der AG Bronzezeit auf der 80. Tagung des West- und Süddeutschen Verbandes für Altertumsforschung in Nürnberg 2010 und dem 7. Deutschen Archäologiekongress*

- in Bremen 2011. Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie 221. Bonn 2012, 145–159.
- Nestor 1935 – I. Nestor: Ein Bronze-Depot aus Moigrad, Rumänien. *Prähistorische Zeitschrift* 26, 1935, 24–57.
DOI: <https://doi.org/10.1515/prhz.1935.26.1-2.24>
- Nešporová 2004 – T. Nešporová: Novšie nálezy z obdobia popolnicových polí a doby halštatskej na strednom Považí. *Štúdijské zvesti AU SAV* 36, 2004, 93–104.
- Novotná 1970a – M. Novotná: *Die Bronzehortfunde in der Slowakei. Spätbronzezeit*. Archaeologica Slovaca Monographiae. Fontes 9. Bratislava 1970.
- Novotná 1970b – M. Novotná: *Die Äxte und Beile in der Slowakei*. Prähistorische Bronzefunde IX/3. München 1970.
- Novotná 1982 – M. Novotná: Metalurgia medi a bronzu v dobe bronzovej na Slovensku. *Archeologia Polski* 27, 1982, 359–369.
- Novotná 1991 – M. Novotná: *Die Bronzegefäße in der Slowakei*. Prähistorische Bronzefunde II/11. Stuttgart 1991.
- Novotná 1995 – M. Novotná: Stand und Aufgaben der Urnenfeldforschung in der Slowakei und angrenzenden Gebieten. In: P. Schauer (Hrsg.): *Beiträge zur Urnenfelderzeit nördlich und südlich der Alpen. Ergebnisse eines Kolloquiums*. Monographien des Römisch-Germanischen Zentralmuseums 35. Mainz 1995, 373–387.
- Novotná 1997 – M. Novotná: Bemerkungen zu den interpretationsmöglichkeiten der Bronzehortfunde in der Slowakei. In: W. Blajer (red.): *Beiträge zur Deutung der bronzezeitlichen Hort- und Grabfunde in Mitteleuropa. Materialien der archaologischen Konferenz 'Bronzen und Menschen an der Schwelle der Urnenfelderzeit im östlichen Mitteleuropa'* Krakow, 05.–08. 02. 1996. Kraków 1997, 143–152.
- Novotná 2001 – M. Novotná: *Die Fibeln in der Slowakei*. Prähistorische Bronzefunde XIV/11. Stuttgart 2001.
- Novotná 2002 – M. Novotná: Ein Bronzesatz aus dem mittleren Waagtalgebiet in der Slowakei. *Budapest Régiségei* 36, 2002, 327–339.
- Novotná/Kvietok 2015 – M. Novotná/M. Kvietok: Nové hromadné nálezy z doby bronzovej z Moštenice. *Slovenská archeológia* 63, 2015, 209–237.
- Ondrkál 2018 – F. Ondrkál: Nové depoty mečov liptovského typu z Bošáce. In: *Benediková/Horňák* 2018, 271–294.
- Ondrkál 2020 – F. Ondrkál: The Nitrianska Blatnica II hoard: The hoard horizon of Lusatian culture in the Ha C1a period in Slovakia. *Prähistorische Zeitschrift* 95, 2020, 491–521.
DOI: <https://doi.org/10.1515/pz-2020-0011>
- Ondrkál 2022a – F. Ondrkál: The Nitrica I: Funeral deposit of proto-Lusatian warrior from Western Slovakia. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 73, 2022, 127–142.
DOI: <https://doi.org/10.1556/072.2022.00011>
- Ondrkál 2022b – F. Ondrkál: The Súľov-Hradná II: Military deposit of Lusatian culture from Western Slovakia. *Archaeologiai Értesítő* 147, 2022, 105–125.
DOI: <https://doi.org/10.1556/0208.2022.00036>
- Ondrkál/Peška 2023 – F. Ondrkál/J. Peška: Horné Snrie: Emulation of Carpathian insignia during the Urnfield inflation. *Archaeometry* 65/6, 2023, 12917.
DOI: <https://doi.org/10.1111/arc.m.12917>
- Pabst 2011 – S. Pabst: Die großräumige Ausbreitung der Brillenfibel am Übergang von der Bronze- zur Eisenzeit – Kommunikationswege und soziale Hintergründe. In: U. L. Dietz/A. Jockenhövel (Hrsg.): *Bronzen im Spannungsfeld zwischen praktischer Nutzung und symbolischer Bedeutung. Beiträge zum internationalen Kolloquium am 9. und 10. Oktober 2008 in Münster*. Prähistorische Bronzefunde XX/13. Stuttgart 2011, 199–234.
- Pabst 2012 – S. Pabst: *Die Brillenfibel. Untersuchungen zu spätbronze- und ältereisenzeitlichen Frauentrachten zwischen Ostsee und Mittelmeer*. Marburger Studien zur Vor- und Frühgeschichte 25. Rahden/Westf. 2006.
- Pančíková 2008 – Z. Pančíková: Metalurgia v období popolnicových polí na Slovensku. *Památky archeologické* 99, 2008, 93–160.
- Pasterkiewicz 2019 – W. Pasterkiewicz: Bronze Age mace head discovered in Poland. *The Archaeology News Network*. Dostupné na: <https://archaeonewsnet.com/bronze-age-mace-head-discovered-in/> [9. 9. 2023]
- Patay 1990 – P. Patay: *Die Bronzegefäße in Ungarn*. Prähistorische Bronzefunde II/10. München 1990.
- Paulík 1982 – J. Paulík: Hromadný nález bronzov sitnianskeho typu z Očovej, okr. Zvolen. *Zborník SNM* 76. *História* 22, 1982, 19–28.
- Paulík 2003 – J. Paulík: K bojovníckemu výstroju z doby bronzovej v Karpatskej kotline. *Musaica* 24, 2003, 15–37.
- Petrescu-Dîmbovița 1977 – M. Petrescu-Dîmbovița: *Depozitele de Bronzuri din România*. Biblioteca de arheologie 30. București 1977.
- Petrescu-Dîmbovița 1978 – M. Petrescu-Dîmbovița: *Die Sichern in Rumänien mit Corpus der jung- u. spätbronzezeitlichen Horte Rumäniens*. Prähistorische Bronzefunde XVIII/1. München 1978.
- Petrikovich 1904 – J. Petrikovich: Bronzový nález v Bohuslaviciach. *Sborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti* 9, 1904, 112–120.
- Pieta/Veliačik 2014 – K. Pieta/L. Veliačik: Pozoruhodné depoty zo Sklabinského Podzámku. *Studia Archaeologica Brunensia* 19, 2014, 5–26.
- Primas 1986 – M. Primas: *Die Sichern in Mitteleuropa I (Österreich, Schweiz, Süddeutschland)*. Prähistorische Bronzefunde XVIII/2. München 1986.
- Pritchett 1975 – W. K. Pritchett: *The Greek State at War. Part I*. Berkeley 1975.
- Prüssing 1991 – G. Prüssing: *Die Bronzegefäße in Österreich*. Prähistorische Bronzefunde II/5. Stuttgart 1991.
- Pulak 1998 – C. Pulak: The Uluburun shipwreck: an overview. *International Journal of Nautical Archaeology* 27, 1998, 188–224.
DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1095-9270.1998.tb00803.x>
- Reinecke 1925 – P. Reinecke: Ein neuer Goldfund aus Bulgarien. *Germania* 9, 1925, 50–54.
- Říhovský 1989 – J. Říhovský: *Die Sichern in Mähren*. Prähistorische Bronzefunde XVIII/3. München 1989.
- Říhovský 1993 – J. Říhovský: *Die Fibeln in Mähren*. Prähistorische Bronzefunde XIV/9. Stuttgart 1993.
- Sachedina 1980 – A. Sachedina: Al-Khums: The Fifth in the Imāmī Shī'ī Legal System. *Journal of Near Eastern Studies* 39/4, 1980, 275–289.
- Salaš 2005 – M. Salaš: *Bronzové depoty střední až pozdní doby bronzové na Moravě a ve Slezsku*. Brno 2005.
- Schumacher-Matthäus 1985 – M. Schumacher-Matthäus: *Studien zu bronzezeitlichen Schmucktrachten im Karpatenbecken. Ein Beitrag zur Deutung der Hortfunde im Karpatenbecken*. Marburger Studien zur Vor und Frühgeschichte 6. Mainz 1985.
- Smrž 1975 – Z. Smrž: *Enkláva lužického osídlení v oblasti Boskovské brázdy*. Studie Archeologického ústavu Československé akademie věd v Brně 3/3. Praha 1975.
- Sommerfeld 1994 – Ch. Sommerfeld: *Gerätgeld Sichern. Studien zur monetären Struktur bronzezeitlicher Horte im*

- nördlichen Mitteleuropa. Vorgeschichtliche Forschungen 19. Berlin – New York 1994.
- Sprockhoff 1930 – E. Sprockhoff: *Zur Handelsgeschichte der germanischen Bronzezeit*. Vorgeschichtliche Forschungen 7. Berlin 1930.
DOI: <https://doi.org/10.1515/9783111385853>
- Steiner 2001 – H. Steiner: Ein bronzezeitliches Schmuckensamle östlicher Herkunft vom Ganglegg bei Schluderns (Südtirol). *Archäologische Korrespondenzblatt* 31, 2001, 527–542.
- Studeníková/Paulík 1983 – E. Studeníková/J. Paulík: *Osada z doby bronzovej v Pobedime*. Bratislava 1983.
- Szabó 2002 – G. V. Szabó: *Tanulmányok az Alföld késő bronzkori történetéhez. A proto-Gáva-periódus és a Gáva-kultúra időszakának emlékei a Tisza-vidéken*. PhD Thesis. Eötvös Loránd University. Institute of Archaeological Sciences. Budapest 2002.
- Tarbay 2014 – J. G. Tarbay: Late Bronze Age depot from the foothills of the Pilis Mountains. *Dissertationes Archaeologicae* 3/2, 2014, 179–297.
DOI: <https://doi.org/10.17204/dissarch.2014.179>
- Tarbay 2017 – J. G. Tarbay: The Late Bronze Age Hoard from Oltár Mártíri Hill. Analysis of prehistoric manipulations, selective fragmentation and non-ritual violence. *Zalai Múzeum* 23, 2017, 73–137.
- Tarbay 2021 – J. G. Tarbay: The Path of a Late Bronze Age »Warrior« – The Selection of Weapons in Transdanubian Scrap Hoards: Rinyaszentkirály (Somogy County/H) and Keszőhidegkút (Tolna County/H). In: G. Bardarelli/R. Graells i Fabregat (eds.): *Ancient weapons. New research perspectives on weapons and warfare. Proceedings of the International Conference – Mainz, September 20th–21st 2019*. Römisch-Germanisches Zentralmuseum – Tagungen 44. Mainz 2021, 91–144.
- Thrane 1962 – H. Thrane: The Earliest Bronze Vessels in Denmark's Bronze Age. *Acta Archaeologica* 33, 1962, 109–163.
- Thrane 1965 – H. Thrane: Dänische Funde fremder Bronzegefäße der jüngeren Bronzezeit (Periode IV). *Acta Archaeologica* 36, 1965, 157–207.
- Trogmayer 1975 – O. Trogmayer: *Das Bronzezeitliche Gräberfeld bei Tápe*. *Fontes Archaeologici Hungariae* 5. Budapest 1975.
- Vachta 2008 – T. Vachta: *Studien zu den bronzezeitlichen Hortfunden des oberen Theissgebietes*. Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie 159. Bonn 2008.
- Vasić 1994 – R. Vasić: *Die Sicheln im Zentralbalkan (Vojvodina, Serbien, Kosovo und Mazedonien)*. Prähistorische Bronzefunde XVIII/5. Stuttgart 1994.
- Vasić 1999 – R. Vasić: *Die Fibeln im Zentralbalkan (Vojvodina, Serbien, Kosovo und Makedonien)*. Prähistorische Bronzefunde XIV/12. Stuttgart 1999.
- Veliačik 1983 – L. Veliačik: *Die Lausitzer Kultur in der Slowakei*. *Studia Archaeologica Slovaca* 2. Nitra 1983.
- Veliačik 1997 – L. Veliačik: Prehľad najstaršieho osídlenia Bošáckej a Moravsko-lieskovskej doliny. In: J. Jurák/K. Karlík/A. Rydží: *Zemianske Podhradie v histórii*. Zemianske Podhradie 1997, 32–46.
- Veliačik 2017 – L. Veliačik: Depot náramkov z Nitrianskych Sučian, okr. Prievidza. In: N. Beljak Pažinová/Z. Borzová (ed.): *Sedem decínií Petra Romsauera. Studia Historica Nitriensis* 21, 2017. *Supplementum – mimoriadne číslo časopisu venované životnému jubileu prof. Petra Romsauera*. Nitra 2017, 495–505.
DOI: <https://doi.org/10.17846/SHN.2017.21.S.495-505>
- Veliačik/Němejcová-Pavúková 1987 – L. Veliačik/V. Němejcová-Pavúková: Zwei Bronzehorte aus Ivanovce. *Slovenská archeológia* 35, 1987, 47–64.
- Veliačik/Romsauer 1998 – L. Veliačik/P. Romsauer: Výsledky výskumu hradiska lužickej kultúry v Zemianskom Podhradí. (Predbežná správa.) *Slovenská archeológia* 46, 1998, 225–251.
- Zamarovský 1963 – V. Zamarovský: *Objavenie Tróje*. Bratislava 1963.
- Zimmermann 1997 – W. H. Zimmermann: Haus, Hof und Siedlungsstruktur auf der Geest vom Neolithikum bis in das Mittelalter im Elbe-Weser-Dreieck. In: H. Beck/H. Steuer (Hrsg.): *Haus und Hof in ur- und frühgeschichtlicher Zeit. Bericht über zwei Kolloquien der Kommission für die Altertumskunde Mittel- und Nordeuropas vom 24. bis 26. Mai 1990 und 20. bis 22. November 1991. (34. und 35. Arbeitstagung)*. *Gedenkschrift für Herbert Jankuhn*. Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften Göttingen 218. Göttingen 1997, 414–460.
- Zimmermann 2008 – T. Zimmermann: Ceremonial Maceheads in Bronze Age Asia Minor and their Cultural Significance. In: Z. Çizmeli Ögün/A. Kadir Binici/M. Oral/R. Tamsü Polat (eds.): *III.–IV. Uluslararası Arkeolojik Araştırmalar Sempozyumu*. Anadolu – Anatolia. Ek dizi 2 – Supplement Series 2. Ankara 2008, 341–353.

NEPUBLIKOVANÉ PRAMENE

Horňák 2009 – M. Horňák: *Analize geografiskih informacijskih sistemov poselitve lužiške kulture v zahodnem delu Za-*

hodnih Karpatov. Doktorská dizertácia. Ljubljana 2009. Nepublikované.

Rukopis prijatý 7. 11. 2023

Translated by author

Mgr. Filip Ondrkál
Univerzita Karlova
Filozofická fakulta
Ústav pro archeologii
Celetná 20
CZ – 116 42 Praha
filip.ondrkal@seznam.cz

Melčice-Lieskové I–IV

Assemblages of Bronze Objects from White Carpathians

Filip Ondrkál

SUMMARY

Bronze hoards of Melčice-Lieskové I-Prchová (BD/HA; app. 1225–1175 BC), Melčice-Lieskové II-Horné Bradlo and Melčice-Lieskové III–IV-Dolné Bradlo (HB1a; app. 1075–1025 BC) provide a rare opportunity to identify the chronological continuity of mass metal deposition in the central area of the White Carpathians. Existing material evidence confirms an archaic trade network in the contact area of the Lusatian and Middle Danubian Urnfields, also combining artefacts of distant geographical origin, such as the southeast of the Carpathian Basin or the Northern Alps. The impressive typological range here is clearly not a random association of bronze artefacts; rather, it is a synchronous combination of tools or jewellery that may correspond to a particular social identity. Hoards even contain items inherited for generations, with morphological features based on different technological-typological principles.

The Melčice-Lieskové I hoard (BD/HA) stands out due to several unique features that significantly contribute to its originality. The exposé of the typological spectrum is dominated by the bronze mace of the Gáva type (no. 1) and arm protection spiral of the Salgótarján type (no. 2), which represent the metallurgical tradition of the Upper Tisza; limb protection sheets (no. 5–8) and large-format spirals of the Sliache type (no. 4, 9–16) rather reflect the historical context of the Middle Danube metallurgical zone in the period of the Malá Vieska-Buzica depositional horizon. Due to the relative proximity of the find to the central settlement of Ivanovce-Skala, the composition is more reminiscent of the Middle Danube hoard model than of the Lusatian cultural zone. In this context, around 1200 BC is recorded great social instability (Ondrkál 2022b), which can be very well documented on the historical background by the deposition of the hoard in the so-called retreating position at the junction of two ceramic zones. Overall, it seems reasonable to say that the objects from the Melčice-Lieskové I hoard were not an everyday necessity, and that the fascination with these large, attractive, and richly decorated bronzes was also shared by the Bronze Age population, who saw in them a connection with a specific personality of social or political importance.

The Melčice-Lieskové II–IV hoards (HB1a) contain many objects characterized mainly by a ‘long’ relative chronological pattern consisting of material from several horizons (Somotor-Lúčky *ante quem*). This combinatorial matrix may be observable on a variety of factors, including the shape, decoration, material, manufacturing

technique, or other characteristics of the artefact. In these Lusatian hoards there is a great variety of objects without a clear thematic or functional connection, which may be an indicator that the objects were deposited for various reasons – but not exclusively for votive purposes. Many of the bronze objects show signs of fragmentation, wear, or repair. Due to the fact that a whole spectrum of solitary finds was discovered in the sites of Horné and Dolné Bradlo, the hoards show a much closer connection with the hilltop settlement and its immediate surroundings. We can assume that the Melčice-Lieskové II hoard – in terms of protection against external influences – carries a logical arrangement in opposing bronze vessels. This may indicate that the objects were left as a result of conflict or flight from a threat, or as a votive redistribution of some of the spoils of war. However, the high mountain area of the White Carpathians may have been settled seasonally due to changes in weather, grazing or other cyclical factors. In these areas, items could be deposited and picked up regularly.

The wave and episodic character of the deposition in the Central Váh region (BD/HA, HB1a) is more indicative of the population’s response to specific social and political events, such as armed conflicts and intercultural violence – which are perhaps still underestimated by the current of conceptual thinking of the Nordic and Anglo-Saxon models (Hansen 1994; Kristiansen 1994). However, the greatest danger of such approaches lies in the complete reduction of human behaviour in the past to the symbolic and irrational (Reinecke 1925). If individualized votive depositing were a common practice in the Urnfield culture, it would be expected that such deposit would be distributed more evenly and on a wider scale – on the other hand, it has been demonstrated that the spread of this phenomenon was narrowly limited in time and limited to specific areas (Ondrkál 2022b). The model of depositional horizons created by W. A. von Brunn (1968) can be misleading in this context, as it assumes continuous deposition, which is expressed by the principle of equivalence of a one-time moment of deposition of eponymous hoards and Reinecke’s phases lasting approximately 50–100 years. If the Urnfield society was extremely conservative and consistent in cult and religious spheres such as in the funerary rite, then it seems likely that it also had well-established votive traditions of metal deposition. However, if these traditions are inconsistent over long periods, it could be evidence against abstract and regular votive deposition of metals (Ondrkál 2022a).

Fig. 1. Melčice-Lieskové I–IV (Trenčín dist.). Location map of the hoards (<https://zbgis.skgeodesy.sk/mkzbgis/>).

Fig. 2. Melčice-Lieskové I (BD/HA). Drawing reconstruction of the Prchová hoard. Author F. Ondrkál.

Fig. 3. Melčice-Lieskové I. Star-shaped mace head of the Gáva type (no. 1) auctioned at Hermann Historica München, A82, Lot 669 (source: <https://www.hermann-historica.de> [25. 5. 2020]).

Fig. 4. Melčice-Lieskové II (HB1a). Drawing reconstruction of the Horné Bradlo hoard. Author F. Ondrkál.

Fig. 5. Melčice-Lieskové II. Röschitz-Sanisläu type fibula (no. 118) auctioned at Artemission London, Lot 144 (source: <https://www.artemission.com> [15. 11. 2017]).

Fig. 6. Melčice-Lieskové III (HB1a). Drawing reconstruction of the Dolné Bradlo hoard. Author F. Ondrkál.

Fig. 7. Melčice-Lieskové IV (HB1a). Drawing reconstruction of the Dolné Bradlo hoard. Author F. Ondrkál.

Tab. 1. Melčice-Lieskové IV. Elemental composition of the hoard. ED-XRF spectroscopy. Author F. Ondrkál.